

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Víra v kapitál

Belief in Capital

Vedoucí práce:

Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Praha 2011

Autor:

Jan Sirotek

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Prof. PhDr. Anně Hogenové, CSc. za odborné a inspirativní vedení této bakalářské práce a své rodině za podporu po celou dobu studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze 19. července 2011

podpis.....

Anotace

Práce popisuje jevy a myšlenky, které v průběhu historie a zejména v posledních staletích vedly a v mnohých případech ještě stále vedou ke zrodu, zformování a upevnění tržního kapitalismu jakožto ústřední filosofie současného světa. Analýza se snaží zaměřit na úkazy jak materiálního, tak duchovního charakteru. Odhaluje ducha, který člověka provází od nepaměti. Přes podoby boha, člověka, státu, národa i luzy a práce se transformuje do kapitálu jako sebeúčelu. To věda a její metodologie způsobila tento obrat v hledání jistoty od myšlenek transcendentních k racionální klasifikaci hmoty. Svým vlastním objevem, že hmota je jen formou energie, se však věda přiznává ke své náboženské podstatě. Honba za ziskem a z něj plynoucím blahobytem se tak stává ústředním bodem veškerého úsilí o saturaci.

Annotation

The work describes phenomenons and thoughts which led and oftentimes still lead to a birth, a forming and a stabilization of market capitalism as a main philosophy of present world in the course of history as well as nowadays. The Analysis focuses on phenomenons of both material and spiritual characters. It exposes a spirit which accompanies man from everlasting. Through guise of God, man, the rabble, a state, a nation and a work is it being transformed into capital as self purpose. The science and its methodology caused this certainty seeking turnabout from transcendent thoughts to rational classification of matter. Due to its own discovery that matter is only a kind of energy confesses the science to its religious substance. A pursuit of profit resulting as well in life in affluence becomes then the main point of entire efforts of saturation.

Klíčová slova

Víra, kapitál, duch, člověk, transformace, zisk, sebeúčel, hédonismus, odcizení, být

Key words

Belief, capital, spirit, man, transformation, profit, self purpose, hedonism, alienation, to be

Obsah

Obsah

Obsah.....	5
Úvod.....	7
Motivace - zdůvodnění výběru tématu práce.....	7
Cíle - hypotézy.....	8
Vize a očekávaný přínos.....	8
Rešerše.....	9
Max Weber: Metodologie, sociologie a politika.....	9
Karel Marx: Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844.....	9
Tomáš Sedláček: Ekonomie dobra a zla.....	10
Erich Fromm: Mít nebo být, Člověk a psychoanalýza.....	10
Hernando de Soto: Mystérium kapitálu.....	10
1. Mýticko-filosofický cyklus.....	13
1.1 Současnost v mýticko-filosofickém cyklu.....	15
1.2 Dogmatická past.....	16
2. Bůh je mrtev, ať žije bůh.....	18
2.1 Božský pud.....	18
2.2 Transformace ducha.....	19
3. Religiozita kapitalismu.....	23
3.1 Lineární vnímání času.....	23
3.2 Duch kapitalismu.....	24
4. Fenomén změny.....	30
4.1 Spěch.....	36
5. Kapitál.....	40
5.1 Na počátku.....	40
5.2 Člověk člověku.....	41
5.3 Nashromážděná práce.....	42
6. Nová civilizace.....	46
6.1 Kult hmoty.....	46
6.2 Homo oeconomicus.....	46
Závěr.....	51

Seznam použité literatury	52
Prameny	52
Sekundární literatura	53
Užité encyklopedie a slovníky	53
Summary.....	54

Úvod

Motivace - zdůvodnění výběru tématu práce

V dnešním světě, kde se materialismus stal stejnou samozřejmostí jako radikální hédonismus, ovládl tržní kapitalismus přímo mysl většiny lidí, kteří jsou schopni jeho širokých možností využívat a nepřímo ovládl skrze své produkty vlastně celou širokou populaci až po posledního bezdomovce či divocha, kterému obklíčil zbývající kousek nedotknutého pralesa. Honba za materií je podporována obavami, že v prostoru planety, který se nám teprve nedávno zjevil ve své ohraničenosti, už toho příliš nezbyvá. V celém tomto prostoru probíhá jakási zatím ne příliš přesně definovaná a médii úspěšně zkreslovaná moderní kolonizace v oblastech, které se novému řádu ještě stále nepřizpůsobily.

Vyspělé státy jakoby ztratily svůj tvůrčí potenciál, majoritní podíl výroby již byl v rámci pravidel maximalizace zisku přesunut na území s levnější pracovní silou. Většina těchto států je nevyčísitelně zadlužena, tisknou se peníze bez reálné hodnoty, obsahu, podle zákonů logiky patrně s časově omezenou platností. To vše se projevilo druhou největší finanční krizí v roce 2008 v historii moderní ekonomie.

Přes veškeré obširné analýzy moderní vědy a zejména pseudovědy ekonomie, zůstávají odpovědi na množství otázek, které tyto závažné nedostatky soudobé společnosti evokují, nezodpovězeny. Vzhledem k závažnosti této problematiky a vůbec celé současné situace se domnívám, že hledat cesty k jejím řešením by mělo být samozřejmou povinností nás všech.

I tato práce si dává za úkol hledání východiska ze záhadného světa, který žije jen pro zisk, bez konkrétního cíle. Snaží se však nahlédnout na problematiku ze specifického pohledu zaměřeného na dva zdánlivě paradoxní pojmy, tedy víru a kapitál. Protože při hledání pravdy je třeba dostat se až do hloubky, nahlédnout do prostoru za konvenčními způsoby vnímání, snažit se odhalit jádro, příčinu, základ. V tomto případě hledat ztracenou víru vědomě

uznávanou, hrdou. Nikoli jen věřit ve vědu, materii a sama sebe bez vědomé potřeby adorace jako samozřejmost.

Ale na druhé straně, nikdy nezapomenout na povrch, nevzdálit se v myšlenkách a vizích reality přespříliš, neztratit ve spleťtém labyrintu analýzy Ariadninu nit od východu nazpět do světa všedních dnů. Výsledek je v opačném případě utopický, nekoresponduje s realitou. Totalitní zřízení 20. století jsou jasným důkazem katastrofálních důsledků realizace těchto „pozemských rájů.“ Konkrétně neopomenout, že ústředním bodem současného pozemského světa je zatím stále kapitál ve všech svých podobách.

Cíle - hypotézy

Cílem této práce je na základě reflexe a analýzy nedávných změn ve společnosti dokázat, že se kapitál a z něj plynoucí blahobyt staly novým objektem náboženského uctívání v rozsahu celého známého světa.

Vize a očekávaný přínos

Tato práce má přispět k hlubšímu pochopení změn paradigmat v současném postindustriálním období moderních dějin. Vymezenou oblastí analýzy práce je aktuální religiózní zájem a snahy o duchovní i materiální saturaci.

Práce má tendovat k objektivitě odpoutáním se od tradičního pohledu na náboženství a víru. To je totiž v současném, vyspělém světě všeobecně považováno za oblast přespříliš transcendentní. Jako by se zapomnělo, že snad všechna náboženství a jejich nauky byly původně a v podstatě z historického pohledu ještě nedávno dárci objektivní pravdy i o materiálním světě, jeho původu, chodu a mnohokrát i budoucnosti. Náboženství v moderní době jako by se ještě nevzpamatovalo z rány, kterou mu uštědřila věda s takovou razancí, že v šoku z vlastní neschopnosti se racionálně obhájit, zapomnělo na svůj původ pevně spjatý s hmotou. Rituálnost, mučednictví, svaté války i askeze jsou všechno hmotné činy bez

karteziánského oddělování ducha od hmoty. Náboženské přesvědčení jejich vykonavatelům slouží k determinaci směru usilování ve věcech zemských.

Snahou práce je tedy nalezení opětovného propojení odloučeného ducha a hmoty. A pomocí začlenění ateismu do oblasti jejího zájmu, tedy ateismu jako formy náboženství, kvazináboženství, odhalovat reálné objekty i vnitřní pohnutky současné společenské adorace.

Rešerše

Max Weber: Metodologie, sociologie a politika

Současník Wenera Sombarta. Oba tito myslitelé kombinující ve svých pracích ekonomické a sociologické úvahy hledali cestu k odhalení pravého původu fenoménu tržního kapitalismu. Sombartovou cílovou skupinou tohoto výzkumu byla židovská diaspora. Naopak Weber hledá zárodek nového uspořádání společnosti v Protestantské etice a duchu kapitalismu, jak se také nazývá jeho významná esej, kde tyto myšlenky shrnuje. Pro účely této práce bylo dílo Weberovo příhodnější z důvodu intenzivnější koncentrace na hledání podstaty v principech transcendentních, tedy náboženských a to s inherentním apelem výchovného charakteru. Tím se Duch kapitalismu nesmazatelně zapsal do Víry v kapitál, jakožto vlastně její teoretický zárodek.

Karel Marx: Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844

Pojem sám o sobě. Z pohledu této práce jeden z velkých proroků a reformátorů víry v kapitál. V Ekonomicko-filosofických rukopisech z roku 1844 jsou jeho myšlenky shrnuty ještě v čisté formě, nezkreslené Marxovým dalším předimenzováním téhož. Revoluční charakter a patos této práce zůstává pro Víru v kapitál opomenut. Základním poselstvím je pro nás návrat člověka člověku. Ten mu byl odebrán náboženstvím a filosofií. Významnou roli zde pak hraje definice kapitálu, jeho orientace ve společnosti a odcizení práce dělníků. Právě odcizení sama sobě je jedním z ústředních dopadů na vyznavače Víry v kapitál, ať už

chtěných či latentních, žijících v nevědomosti, byť naše charakteristika tohoto jevu je poněkud širší a Marx nás do ní spíše jen uvádí.

Tomáš Sedláček: Ekonomie dobra a zla

Celebrita současné ekonomie se vydává na cestu Po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi. Cílem je snaha o objektivní pohled na morální a etické principy lidského úsilí o saturaci. Autor se snaží vymanit ze zažitých předsudků o ekonomii jako nauce o maximalizaci užítku. Pro Víru v kapitál je podstatný jednak Sedláčkův pohled na vědu a ekonomii jako na nauky dogmatické až s náboženským přesahem. Stejně tak významné je i závěrečné zamyšlení, že skrze současnou finanční krizi může člověk objevit sám sebe a svůj vztah k věcem hmotným i duchovním.

Erich Fromm: Mít nebo být, Člověk a psychoanalýza

Freudův žák přezdívaný „apoštol lásky“ studuje člověka z pohledu humanistického tedy zejména jako člověka. Tento hrdina jeho analýz utíká před svobodou, hledá zdravou společnost, hledá sám sebe, přemýšlí, zda Mít nebo být? Jeho psychologický pohled transcendentní přesah lidského přístupu k vlastnění, se všemi jeho důsledky, příliš nerozebírá. Bere jej jako současnou samozřejmost a dále z něj jen vychází ve snaze nastínit cestu možných reforem. Jeho poselství tkví ve snaze provést na nemocném lidstvu globální terapii a vychovávat jej směrem k produktivní lásce. To je jediná možnost, jak zabránit pádu Babylónu na jeho tvůrce - člověka. Vzhledem k jejich vnitřní povaze jsem tyto úvahy použil na samém závěru Víry v kapitál, jako alternativy otevřeného idealistického východiska.

Hernando de Soto: Mystérium kapitálu

Zakladatel a prezident Institutu pro svobodu a demokracii se táže: Proč kapitalismus triumfuje na západě a selhává všude jinde na světě. Odpověď se vyhýbá zprofanované

premise kulturních odlišností a míří do mysteriózních oblastí skrytých mechanismů vlastnických vztahů, jejichž ovládnutí dovoluje extrahovat z aktiv ekonomický potenciál a transformovat jej v kapitál.

Motto: „*Pramen a podstata našeho bohatství k nám přicházejí se slunečními paprsky, jež nám energii - bohatství - poskytují bez náhrady. Slunce pouze dává a nikdy nic nebere zpátky.*“¹

¹ Bataille, G.: Prokletá část. Teorie náboženství. Praha: Herrmann & synové, 1998, str. 32.

1. Mýticko-filosofický cyklus

Člověk vždy věřil. Neexistuje známá kultura, která by nedokázala označit objekty své víry. Svět a jeho jednotlivé civilizace prochází specifickým vývojem subjektivní transcendence.

Původní mýtus vychází z animismu přírodních národů, oduševňuje a antropomorfizuje jevy i objekty jak živé, tak neživé přírody. Objektem víry se tedy stávají duchové překračující obvyklé schopnosti člověka. Duchové se v souvislosti s růstem civilizovanosti, tedy s rozvojem myšlenkových konstrukcí a schopnosti jejich předávání, stávají bůžky a bohy. Dochází ke zrodu mýtů a souvisejících náboženských nauk. Působením času tato učení upevňují svou dogmatiku. Silnější náboženství odstraňují z cesty menší bohy a bůžky. Mocnější národy pohlcují a vyhlazují národy slabší i s jejich vírami.²

Proces náboženské evoluce je však opakovaně narušován jednou stále se opakující výjimkou - filosofickým tázáním. Filosofický obrat nastává většinou při optimální shodě několika proměnných faktorů. Tím je zejména střet různých kultur, a tedy i náboženství, který naplňuje potřebu inspirace a obraz reálného narušení lokální dogmatiky cestovateli a obchodníky ze vzdálených krajů. A určitá úroveň blahobytu v této oblasti, která zabezpečí minimálně některým vrstvám obyvatelstva zázemí a klid pro rozjímání a reflexe nabytých

² Tato práce vychází z teorie náboženské evoluce jakožto názoru vzniknuvšího na základě pozorování historických jevů a faktů, neklade si za cíl hledat a obhajovat teorie samotného historického vzniku náboženství, pozoruje je pouze jako fenomén doprovázející člověka v kterémkoli místě a čase jakožto součást jeho světónázoru. Náboženská evoluce je zaznamenána jak v historických pramenech klasických, tak i novodobých. Například přímo evoluční bouře v době kolem roku 0. Tehdy zanikalo myšlenkově vyprázdňené klasické antické náboženství, snahu o existenci projevovala řada nových učení včetně nakonec zvítězivšího křesťanství. Historie dvacátého století a v podstatě i historie současnosti, tedy let nedávno minulých, je ukázkou zjevných snah o mocenský vliv na lidské transcendentno, a to včetně tendencí systematického vyhlazování náboženských menšin. Ostatně všeobecná orientace globální politiky byla vždy primárně založena na konfrontaci kultur, tedy zejména náboženského přesvědčení. Další předměty této konfrontace, jako jsou zdroje či území, bych zařadil až jako sekundární. Politická konfrontace kultur je totiž založena na jedné ze základních potřeb člověka identifikovat, vymezit a ovládnout nepřítele, tedy toho, co se liší.

dojmů. Katalyzátorem myšlenkového rozvoje může být i zvýšení technického pokroku v dané oblasti.

Mytologické danosti zpravidla novým filosofickým objevům a podnětům po určitou dobu úspěšně odolávají. Vlivem času se však vždy nakonec počnou objevovat otázky a problematiky, které jsou pomocí zažitých paradigmat neřešitelné. Hromadění těchto myšlenkových pastí nahrává paradigmátům novým, nevyzkoušeným. Filosofické školy vzniké v období před touto krizí dostávají možnost realizace. Ty z nich, které nejlépe odpovídají skutečnosti a současně jsou nejvíce kompatibilní s myšlenkovým řádem dosavadním, ale zároveň splňují předpoklady nutné k posunu doby žadaným směrem a inherentně řeší všechny dosud neřešitelné otázky, zpravidla vítězí. Nastává doba proroků a revolucí.

Nové myšlenkové strategie se pozvolna šíří z center a křižovatek do odlehlejších koutů světa. A pozvolna se usazují hlouběji a hlouběji v lidském vědomí. Metodou roubování nových myšlenek na strom původního světa je dialektická syntéza. Teze původního dogmatu naráží na antitezi nové filosofie. Nic nezačíná od nuly. Vše vzniká v pohybu, nekonečným kombinováním nově přichozího se starým řádem, panta rhei. Tímto procesem se nová myšlenková strategie začíná, zároveň se svým šířením, ztrácet sama ve svých vlastních odnožích. K zachování její vlastní existence je tedy přirozené a nutné označit a specifikovat její pevné jádro a na něj přísně dohlížet. Výsledky filosofického tázání se tak samy stávají dogmatickými. Zrodí se nový nezvratitelný mýtus.

Dogma v konfrontaci s filosofickým tázáním postuluje dogma vyššího řádu.³

A mýtus opět zůstane mýtem, dokud nedojde k pomyslnému vyhoření jeho odpovědí na izochronní otázky. Dokud nebudou položeny otázky, na které jeho struktura nebude stačit a dojde k opětovnému filosofickému tázání. Výsledkem čehož budou další filosofické odpovědi, nová myšlenková strategie a nový mýtus.

³ Jinými slovy: lineární cyklus mýtus - logos získává cyklický ráz ve smyslu mýtus - logos - mýtus - logos, atd.

1.1 Současnost v mýticko-filosofickém cyklu

Abychom se dokázali plně ponořit do analýzy daného tématu, tedy do víry v kapitál jako nového náboženství, je nutné nastínit, jak struktura procesu mýticko-filosofického cyklu úzce souvisí s touto prací. Předpokladem této práce je totiž pohled na dobu současnou v duchu přísně dogmatickém. Kult hmoty, mýtus kapitálu a adorace „nového nadčlověka,“ využívaného jak totalitními propagandami, tak svobodnou reklamou, jsou jen jedny z faktů, které pevně vymezují současnou myšlenkovou strategii lidstva⁴ jako celku. Myšleno samozřejmě z globálního pohledu, kdy odchylky zanikají ve středním proudu. Všechny kultury a filosofie drobnějšího charakteru než tyto důmyslné mašinerie zůstávají zatlačeny do pozadí či ve stavu embryonálním, čekajícíce buďto na svou příležitost k růstu, či na nevyhnutelný zánik a zapomnění.

Nelze však opomenout další faktor související také s dalším bodem mýticko-filosofického cyklu. Nové formy komunikace, od půlstoletí existence masmédií, přes mobilní komunikaci, až po aktuální fenomén sociálních sítí v prostředí internetu, všechny vytvářejí jedinečný prostředek ke vzájemné konfrontaci jak jednotlivých kultur, tak i individuální subjektivity. V současnosti pravděpodobně teprve začíná působit vliv prostředí vhodného ke zrodu filosofického tázání v největší a nejglobálnější míře v historii, navíc i s nejmenší možnou časovou prodlevou mezi komunikanty.

Tyto nové technologické prostředky k reflexi a výstavbě současné myšlenkové strategie lidstva samozřejmě mohou sloužit i k prosazování zájmů totalitních. Tedy k jakémusi pomyslnému udržování daného mýtu a ke konstrukci a prosazování mýtů dalších, uměle vytvořených jako nástavba na konstrukcích původních, zpravidla za nějakým vlastním účelem.

Výsledek tohoto střetu zájmů zůstává ostatně jako vždy na každém z nás.

⁴ Tento termín používám záměrně ve snaze generalizovat vzájemný vliv kultur celého lidstva prostřednictvím moderních komunikačních prostředků, který otevírá nové, globální vnímání reality, v němž se mysl téměř každého člověka stává vědomou součástí tohoto celku. A to se schopností vlastní objektivní reflexe.

1.2 Dogmatická past

Myšlenky časem zpevněné, vybroušené ke zdánlivě neotřesitelné dokonalosti mají přirozený sklon k zachování vlastní existence. Svůj boj nevzdávají ani přes maximální úsilí nejzdatnějších myslitelů, kteří se je snaží reformovat, zbavit se předsudků a odhalit pravou podstatu věci.

Velmi podnětnou kritiku v této souvislosti provádí Tomáš Sedláček na díle Reného Descarta: „*Je paradoxní, že Descartes, který se chtěl oddat čisté logice a racionalitě, nás ve své knize vystavuje plejádě logicky neodůvodněných představ, předsudků a ideologií, kterým sám věřil. Jeho cesta „čistou racionalitou“ pak překvapivě vede zpět k afirmaci jeho předešlých výchozích představ (předsudků), tedy světa takového, jaký jej Descartes viděl předtím, než vůbec začal pochybovat (i když bezpochyby pochyboval upřímně).*“⁵ Racionalista Descartes poráží empirismus, který byl v pozdní scholastice vnímán v souznění s rozumem. Upozorňuje na nedokonalost našich smyslů a vytváří k dokonalému poznání metodu, aby se tak zbavil tradic a předsudků. Ve skutečnosti je však sám etabluje, podle svých vlastních zděděných tradic a zakořeněných názorů.

Jedná se o ten samý střet zájmů, na který upozorňoval Nietzsche. Tento odpůrce filosofie a filosofů vůbec u Descarta oceňoval alespoň snahu o změnu pohledu, i když se podle něj vydal zcela chybnou cestou.

Přestože Ježíš řekl farizeům dychtícím vědět, kdy přijde Boží království: „*Vždyť království Boží je mezi vámi!*“⁶, “ v jeho učení nakonec zůstává původní, v antickém světě rozšířená víra v posmrtný život. Stejně tak Platonova nauka o nesmrtelné duši nikdy nezanikla a byla křesťanstvím v podstatě absorbována.

Opět podle Nietzscheho křesťanství vůbec nekorresponduje s původní naukou Ježíše Krista, který porušoval tradice a přehodnocoval hodnoty. Základním znakem formy Ježíšova působení bylo aktuální upozorňování na pravdu v srdci nezávislou na tehdejšími tradičním konvenčním právu. Tázání se po pravdě, spravedlnosti, hledání chyb v původním řádu,⁷ to vše

⁵ Sedláček, T.: *Ekonomie dobra a zla*. Praha: 65. pole, 2009, str. 147.

⁶ Lk 17, 21.

⁷ „Kdo z vás je bez hříchu, první hod' na ni kamenem!“ J 8, 7.

vůbec neodpovídá finální podobě této nauky, která se stala největším tvůrcem a ochráncem dogmat, stejně tak jako potíračem jakýchkoli náznaků o pokus reformovat dané.

To jsou základní z důkazů dogmatických pastí, které pohlcují a transformují nové myšlenky, toužící po vlastní autonomní existenci. I když existence dogmatických pastí je v praxi nutná, protože bez nich by se žádná teze neudržela v čase, strhávána kontinuální smrští antitezí bez klidu na jejich syntézu, představuje i jisté nebezpečí. A to v případě jejího zbytnění, které brání v přirozeném rozvoji událostí. Tento jev budeme dále používat jako součást interpretace většiny okolností v současném světě i historii.⁸

⁸ Srov. Galbraight, J. K.: Společnost hojnosti. Praha: Svoboda, 1967, str. 28. V kapitole II - Nástin konvenčního způsobu myšlení je nastíněna podobná myšlenka z jiného úhlu pohledu. Jedná se o vztah mezi událostmi a idejemi, které je interpretují. Tyto ideje se stále více snaží ztotožnit nikoli s objektivní pravdou, nýbrž s všeobecně přijatelným. „Přijatelné ideje jsou proto tak stabilní, že důvěrná známost je tak důležitou prokouškou přijatelnosti. Můžeme je dobře předpovídat.“ Tamtéž, str. 30. V době své platnosti požívají vážnosti pro svou přijatelnost. Jsou autorem označeny jako konvenční moudrost a pro nás představují ideje interpretující události právě skrze dogmatickou past, tedy zkreslené všeobecnou přijatelností.

2. Bůh je mrtev, ať žije bůh

2.1 Božský pud

Pro následující úsek práce je důležité ujasnit si vhodnou terminologii pro pohled na boha, božství a samotnou víru. Lidská touha po transcenci vychází jak z intuice, tak z rozumu. Intuice otevírá jednak strach, a tedy instinktivní potřebu ochrany a duchovní podpory ve chvílích strádání, na druhou stranu také potřebu vyjádření vděčnosti za životní štěstí. Rozum jednak pomocí reflexe ukazuje pomíjivost života a v kombinaci se schopností abstrakce i odhaluje nekonečno. Hranice vesmíru byly totiž od počátku věků až do dnešních dnů jen pomyslné, protože vždy existovaly, byť jen čistě teoretické, možnosti k jejich překročení. Vůbec lidská soutěživost, tedy potřeba poměrování, hledání nejvyššího možného v kombinaci se schopností takřka neomezené představivosti, musela jednou zákonitě dospět k abstraktní představě všepřevyšující osoby či entity. Jak ostatně vymežil Descartes ve svém důkazu boží existence. Nebo jen dokázal existenci boží ideje a lidská potřeba transcence je spíše iracionálně intuitivní? Protože z důvodu uvědomění vlastní konečnosti by vědomí samo, bez vize něčeho následujícího, neuneslo svou existenci.

Přeci jen víra dodává člověku sílu do boje s dalšími a dalšími nástrahami každodenního života. A věřit znamená přistoupit na pravidla ne zcela racionální. Pravděpodobnost naplnění objektů víry, ať už je to křesťanské nebe či vysokoškolský diplom není zpravidla ani nulová ani stoprocentní. Rozhodně je to však vize něčeho minimálně částečně abstraktního, protože s tím ještě nemáme konkrétní zkušenost. Jinak bychom tomu nepotřebovali věřit, bylo by to skutečností. Vírou lze tedy nazvat očekávání čehokoli, co v dané chvíli neexistuje, ale dokážeme si to nějakým způsobem představit.⁹ Bez takto myšlené víry by existence ve formě, v jaké ji známe, nebyla vůbec možná. Možná by byla pouze existence bez jakéhokoli očekávání, což si lze jen těžko představit. Vzhledem k tomu, že se tato očekávání nalézají nikoli v realitě smyslové, nýbrž v oblasti abstraktních představ,

⁹ V posledních letech se namísto víry stává stále populárnějším spíše termín *motivace*.

jejich rozsah není hranicemi hmotného světa omezen. Navíc lidská mysl není schopna jakýkoli poznatek vědomě vytěsnit, o to se starají procesy nevědomé.

Víra je očekávání konkretizace abstraktních představ.

Člověk je tedy k představám transcendentním v podstatě nucen z důvodu, že je jich vůbec schopen.¹⁰ Toto nucení jsem nazval božským pudem. Ten se ve vědomé rovině projevuje jen snahou o svou vlastní reflexi na úrovni smyslové, racionální, intuitivní i volní. A to v rozsahu daných dobových schopností abstraktní představivosti.

2.2 Transformace ducha

Protože zprofanovaný pojem bůh by se mohl na následujících řádcích stát zavádějícím, preferuji všeobecnější a v daných souvislostech i přesnější termín duch. A to ve smyslu objektu transcendentního zájmu. Duch je tedy to skutečné z abstraktní představy boha, lidská reflexe boha. „*Ze všeho, co je psáno, miluji jen to, co kdo píše svou krví. Piš krví: a zviš, krev, že je duchem.*“¹¹

Nietzscheho Zarathustra přichází, aby vyhlásil, že: „*bůh je mrtev.*“¹² A dodává apel: „*zůstaňte věrni zemi a nevěřte těm, kdož vám mluví o nadpozemských nadějích! Travičové to jsou, ať to vědí, či ne.*“¹³ Byť zprvu nevyslyšen a vysmíván, nemluví do větru. Duch boha jak jsme ho znali, se ztrácí. Bůh apollonského principu zaniká svou vlastní zbraní, rozumem. Rozum poráží sám sebe, když se vymaní z předsudků a dokáže tak racionalitu charakterizovat jako iracionální, získává schopnost nastavit si zrcadlo a pohledět na sebe bez přetvářky. Jak uvádí Max Weber ve svých poznámkách k L. Brentanově kritice askeze protestantské etiky

¹⁰ Srov. s Descartovým důkazem boží existence.

¹¹ Nietzsche, F.: Tak pravil Zarathustra. Olomouc: VOTOBIA, 1992, str. 32.

¹² Tamtéž, str. 9.

¹³ Tamtéž, str. 9.

jako „racionalizaci“ směrem k „iracionálnímu způsobu života“¹⁴ a označuje tak relativitu racionalizace, a tedy i celého rozumového vnímání a pojmání světa.

Bůh je však jen jednou z možných forem ducha. „*Kdysi duch byl bohem, pak se stal člověkem, ba nyní stává se luzou*“¹⁵ Smrt boha totiž není smrtí ducha. Ba právě naopak, pro ducha zakletého ve staletí pečlivě udržovaném dogmatickém systému, se otevírá obrovský prostor pro rozkvět. A historie tento prostor nerada zanechává nevyužitý dlouho. Veškeré formy materialismu, kultury osobnosti, ale i radikální individualismus známe z dostupných pramenů v různých podobách v podstatě od počátku věků. Ale tyto myšlenkové směry, leckdy zastřešeny celými filosofickými školami, získávají snad poprvé v historii téměř volné pole působnosti. Během cesty od osvícenství k postmoderně jako by většina orientací směřujících systematicky k transcendenci pod tlakem vědy a materialismu dobrovolně abdikovala a odcházela do ústraní, buďto dožit, či vyčkávat na lepší příležitost. Tam, kde se udržely alespoň napohled, tento krok učinil jejich obsah, náplň, hloubka, zbyla jen forma, povrch, plytkost. Ale k čemu je a jak dlouho může vydržet setrvačné dodržování tradičních zvyklostí a rituálnosti bez kořenů opravdové nepochybné víry?

Kam se nám poděla ona věčná víra, co od počátku věků člověka doprovázela? V souvislosti s ekonomikou jakožto dcerou vědy uvádí Sedláček názorově spřízněnou úvahu: „*Ekonomické modely tedy nejsou přijímány na základě větší či menší pravdivosti (i když korespondence s realitou jim jistě přidává na atraktivitě), ale spíše na základě větší či menší uvěřitelnosti či vhodnosti, přesvědčivosti nebo korespondenci a naší internalizovanou vírou o chodu světa (tj. přejatými paradigmaty, předsudky). Vědecké a ekonomické modely tedy sehrávají podobnou roli jako mýty, kdy jeden systém nahrazuje či boří druhý. Tak se stalo, že teologický mýtus byl vyklínován mýtem vědeckým.*“¹⁶ Při hledání pravdy vědeckou metodou

¹⁴ „Iracionální“ není nikdy nic o sobě, nýbrž jen z určitého „racionálního“ hlediska. Pro nenáboženského člověka je „iracionální“ každý náboženský způsob života, pro hedonika každý asketický způsob života, jakkoli jsou „racionalizacemi“, pokud je měříme jejich posledními hodnotami. Pokud chce tento článek vůbec k něčemu přispět, tak k tomu, aby se zdánlivě jednoznačný pojem „racionální“ ukázal ve své mnohostrannosti.“ Weber, M.: Metodologie, sociologie a politika. Praha: OIKOYMENH, 1998, str. 202.

¹⁵ Nietzsche, F.: Tak pravil Zarathustra. Olomouc: VOTOBIA, 1992, str. 32.

¹⁶ Sedláček, T.: Ekonomie dobra a zla. Praha: 65. pole, 2009, str. 146 - 147.

bylo sice použito metod empirických nasazených na zkoumání celé reality. Tím byl vykonán velký posun proti teologii, která používala metod podobných, empirické vjemy však byly filtrovány přes výklad Písma. To bylo považováno za jakousi nedotknutelnou předzkušenost. Avšak použití racionality jakožto základního pracovního nástroje svedlo celé směřování zpět do uzavřeného světa sebe sama. Do dokazování původních předsudků jakožto nových objevů oděných pouze v nový šat – formu interpretace.

Racionálně přijímaný a mnohokrát náročně dokazovaný duch Boha se tak pozvolna transformoval do vědy. Ta postupným vývojem nezvratně směřovala ke zcela novým světonázorům. Ty bych stručně shrnul jako materialismus, ateismus a individualismus. Tak se mohla tiše zrodit zcela nová víra s většinou vlastností víry jako takové.¹⁷ Víra, která se ve své mladé naivitě dlouho a v některých kruzích stále ještě považuje za inherentně dokazatelnou. V těchto případech radikálně definující všechny transcendentní představy jakožto pouhé výplody lidské psychiky. „*Antropologický rozdíl mezi člověkem vědeckým a člověkem předvědeckým spočívá ovšem v tom, že člověk předvědecký zmíněné předpoklady (artikly víry a mýty) explicitně znal a aktivně je přijímal (či odmítal). Oproti tomu člověk moderní v sobě nosí svá (vědecká) vyznání víry nevědomě. Náboženství provází explicitní vyznání víry, vědu nikoli. Jakoby se moderní člověk za víru styděl: dost možná proto, že ji nelze vědecky dokázat, což jaksi neodpovídá naší moderní antropologii. Předvědecký člověk si s vědeckými důkazy hlavu nelámal, a tudíž se za své předsudky (axiomy, které jsou postulovány, nikoli dokazovány) stydět nemusel. Vědecký člověk ano.*“¹⁸

Nutno podotknout, že Sedláček zde upozorňuje na status quo této víry. V době, kdy vědy již naráží na jakési vyčerpání svého potenciálu. Schopnosti vše definovat *clare et distincte*, determinovat pravdu, domnělá neomylnost se ztrácí v nesčetném množství teorií. Ty si často protirečí. Jejich podrobným studiem a zejména aplikací psychologické teorie, podle které lze najít v převážné většině vědeckých studií již na jejich počátku axiomy, které jsou pak v závěrech prezentovány jako výsledky výzkumu, zjistíme, že většina teorií postrádá

¹⁷ Více o vyznávání této nové víry uvádím v kapitole Kult hmoty.

¹⁸ Sedláček, T.: *Ekonomie dobra a zla*. Praha: 65. pole, 2009, str. 147 - 148.

všeobecnou objektivitu.¹⁹ Abych se vyjádřil ještě výstižněji, jedná se konkrétně o období vystřízlivění. Vzpomeňme si na doby největší slávy a adorace vědy od osvícenství po futuristické vize nedávných dekad. Podle nich již v současnosti mělo docházet ke kolonizaci planet a podobným science fiction. Dost bych pochyboval, že v těchto dobách zpravidla následujících po obdobích významných a převratných vědeckých objevů, nedocházelo k vlastnímu specifickému vyznání ve víru ve vědu a její pravdu. Vždyť čím jiným je materialismus, ateismus a v podstatě i individualismus, který opět *clare et distincte* odděluje já od ostatního světa. Teprve v této kocovině, při prozření ze snu - mýtu o nalezení dokonalé pravdy, dochází k výše zmiňovanému studu za víru ve vědu, v hmotu a energii. A to ani ne tak z obavy, že by tato víra již neplatila, zatím ji k tomu nikdo dostatečně nepopřel. Ale spíše z absence možnosti ji něčím nahradit, vyspravit, postoupit o řád výš, protože pochyby se již opravdu objevily. A pochyby ve víře již zavání ztrátou naděje a ta přeci umírá až jako poslední.

¹⁹ Tato problematika je také rozebírána v kapitole Dogmatická past. Jako příklad lze uvést třeba neschopnost světových špiček v oboru přesně definovat současnou klimatologickou situaci planety jako globální oteplování, období před malou dobou ledovou či další možné scénáře. I přes již silný vliv těchto jevů na politickou scénu lze říci, že jediný fakt, na kterém se klimatologové stoprocentně shodnou je, že dochází ke globálním změnám. Zůstává pak otázkou, zda někdy vůbec nastala nějaká doba, kdy ke změnám nedocházelo. Každý vědec si pak na základě svých axiomů může pomocí složitých metodologických postupů vytvořit svou vlastní teorii, obsahující ve finální verzi pouze postuláty původních axiomů. Jedná se tedy opět o problém, kdy věda provádí pouze studii forem, kdežto jejich obsah zůstává záhadou.

3. Religiozita kapitalismu

Na předcházejících řádcích jsme si definovali pojem duch, jakožto objekt transcendentního zájmu. Abychom s tímto objektem mohli systematicky pracovat, musíme si jej však také vymezit jako reflexi abstraktních představ boha či možná lépe řečeno božství, neboli všeho transcendentního. Jedná se tedy o objekt vše převyšující, ba co víc, determinující hlavní směr snažení, úsilí, vůle.

Následující kapitola zpracovává právě analýzu tohoto ducha konkrétně jako objektu religiozního zájmu.²⁰ Vymezenou oblastí výzkumu bude opět svět coby globální hřiště myšlenkových strategií. Vzhledem ke snaze o co možná nejaktuálnější pohled bude ústředním bodem našeho zájmu hledání předpokladů vedoucích k religiozitě kapitalismu. Ten totiž považuji za současně všeobecně vnímaný a uznávaný jakožto nejdominantnější objekt lidského zájmu, úsilí a směřování na planetě. Abychom se o to mohli pokusit, musíme se však nejprve vydat o pár století zpět.

3.1 Lineární vnímání času

Jedním ze základních předpokladů pro vznik ekonomického myšlení, tedy základu kapitalismu je přechod od cyklického k lineárnímu vnímání času. Cyklické vnímání času zakořeněné v mýtech vycházelo ze vztahu člověka k jeho okolí, v tomto případě k přírodě. Nezkrocené síly determinovaly vnímání světa podle svých zákonitostí, střídání ročních období, zrození a smrti, návratu téhož.

Pravděpodobně pozvolná civilizovanost, tedy schopnost přírodu alespoň částečně kontrolovat, člověku postupně otevřela představivost, díky které byl schopen sám reflektovat i děje, jichž byl sám příčinou, které překonávaly hranice dějů přirozených, pravidelně se

²⁰ Vzhledem k předem vymezenému úhlu pohledu této práce v duchu odhalování reálných objektů religiozního zájmu, tedy vnitřních pohnutek současné společenské adorace a usilování, nazývám celou oblast nikoli kvazireligiozitou, nýbrž prostě religiozitou. Pro naše potřeby pro to totiž splňuje veškeré nutné předpoklady.

opakujících. Člověk tak dokázal determinovat počátek či konec určitého uměle vytvořeného časového úseku. Z této schopnosti pak vychází revoluční změna pohledu na možnosti konstruktivního vývoje, začíná období dějinné. „Židovské lineární pojetí času, které se ostře lišilo od tehdy rozšířeného cyklicko-sisyfovského vnímání dějin, umožnilo zrod ideje pokroku, což se později stalo hnací silou vzniku vědy. Mají-li dějiny začátek i konec, a ten není ve stejném bodě, pak má najednou smysl výzkum v oblasti, kde se plodů dočká až další generace. Pokrok získává smysl.“²¹

3.2 Duch kapitalismu

Protestantská etika a duch kapitalismu²² je eseje Maxe Webera, který patrně nejlépe vystihuje myšlenkovou strategii i abstraktní představivost a motivaci, která vede ke kýžené víře v kapitál.

Autor předkládá nejprve rozbor vlivu jednotlivých konfesí na sociální rozvrstvení obyvatelstva. Tato první část eseje sleduje historický vývoj protestantismu vedle křesťanství a srovnává strukturu sociální situace jednotlivých konfesních skupin s důrazem právě na polaritu křesťanství a protestantismu.²³ Uvedu zde několik nejvýznamnějších příkladů. Protestantismus se stal vyznáním většiny bohatých měst 16. století.²⁴ Jeho přívrženci vykazovali statisticky jak dosažení vyšších zisků, tak i úspěšnějších kariérních postupů, a to jak v zaměstnání, tak již během studií.²⁵ Katolíci zůstávali více věrni řemeslu, zatímco

²¹ Sedláček, T.: *Ekonomie dobra a zla*. Praha: 65. pole, 2009, str. 45.

²² Weber, M.: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 1998, str. 185 - 245.

²³ Judaismu, který v těchto souvislostech vykazuje dost podobných znaků jako protestantismus, je zde systematicky vytěsněn, jakožto nesouvisející s tématem. Tedy s původem ducha kapitalismu, každopádně zde však není judaismu jakkoli upírán podstatný vliv na formování moderní kapitalistické ekonomie. V rámci rozsahu této práce se spokojíme s pro naše účely výstižnějším pojetím Webera, však pro přesnost uvádím, že rozvoj kapitalismu přičítá židovskému náboženství Weberův současník Werner Sombart. Tamtéž, str. 186.

²⁴ Tamtéž, str. 187.

²⁵ Tamtéž, str. 188.

protestanti častěji odcházeli do továren, kde dosahovali nejvyšších pozic jak vyučeného dělnictva, tak továrního úřednictva. Pro tyto dokázané jevy jsou zde nejprve vyhledávány jejich pravděpodobné předpoklady. Ty by měly vykazovat vlastnosti výchovou vštípených duchovních specifičností.²⁶ Tím se autor snaží propracovat k přímým příčinám vzniku kapitalistického ducha. A oddělit je od podmínek, které byly jen součástí prostředí a dobové situace, a sloužily tak pouze coby premisy dalšího vývoje či jako jeho katalyzátor. Jako například fakt, že náboženské minority utiskované pod nadvládou vyznání majority zpravidla nacházejí realizaci v soukromé obchodní sféře. Není jim totiž umožněna kariéra pro nadřazený systém, ztělesňovaný státem či říší, a jejím nejnadanějším členům, tak nezbyvá než se realizovat v osobním zisku. Tento jev je dokazatelný v mnoha případech konfrontace různých vyznání včetně židovské diaspory. Katolicismus však v pozici tolerované či utiskované menšiny význačnější ekonomický rozvoj oproti vyznání většinovému nevykazuje.²⁷ Weberova práce se tedy dále zaměřuje na průzkum kýžených prvků oné konfesní specifičnosti, které působily a působí na výše naznačený rozvoj směrem k popisovanému racionálnímu pragmatismu.²⁸

Na první pohled se může zdát, že za vším stojí „...větší „*odcizenost světa*“ v katolicismu...“²⁹ Weber zde používá sympatického přirovnání M. Offenbachera, kdy: „*V daném případě protestant rád dobře jí, kdežto katolík chce klidně spát.*“³⁰ S trochou nadsázky by se dalo říct, že katolík, jehož pozornost je obrácena směrem k nadpozemskému, hledá ve světě jen klid a útěchu, aby se tak bezpečně dočkal kýženého nebeskému království. Z toho důvodu se obává risku, nebezpečí, rozčilení, které podnikatelský styl života, upínající se k majetku nutně vyžaduje. Zatímco protestant je ochoten pro svou „*světskou radost*“³¹ kdecos obětovat. Tento názor je však Weberem postupně vyvrácen jen jako povrchní a vágní, i když důležitý jako součást analýzy při hledání pravé podstaty „*Ducha*“ kapitalismu. Starý

²⁶ Tamtéž, str. 189.

²⁷ Tamtéž, str. 189 - 190.

²⁸ Tamtéž, str. 191.

²⁹ Tamtéž, str. 191.

³⁰ Tamtéž, str. 191.

³¹ Tamtéž, str. 195.

protestantismus totiž hodnotí jako zcela protipokrokový. Hlubší spojitosti mezi moderním kapitalismem a staroprotestantským duchem je třeba hledat „...spíše v jeho čistě náboženských rysech.“³²

Hned v počátku druhé části eseje nazvané „Duch“ kapitalismu se Weber dostává k jádru věci a uvedení ústředního bodu celé své úvahy. Nejprve však čtenáře upozorní na obtížnost pochopení tohoto pojmu, stejně tak jako obtížnost samého pokusu o jeho vysvětlení.³³ Jedná se o pasáž z práce Benjamina Franklina. Vzhledem k tomu, že výše zmíněnou esej „Duch“ kapitalismu považuji za popis a rozbor jakéhosi zárodku následné víry v kapitál, rozhodl jsem se uvést zde celé její znění:³⁴

Mysli na to, že čas jsou peníze; kdo by denně svou prací mohl vydělat deset šilinků a jde se na půl dne procházet nebo čas prolenuší ve svém pokoji, ten, když na svoji zábavu vydal byť jen šest pencí, nesmí počítat jen je, neboť vedle toho ještě vydal nebo spíše vyhodil pět šilinků.

Mysli na to, že kredit jsou peníze. Jestliže někdo u mě ponechá své peníze, když jsou splatné, tak mi daroval své zájmy, nebo to, co jsem s nimi mohl během této doby začít. Neboť představuje velkou sumu, když má člověk dobrý a velký kredit a dovede ho dobře používat.

Mysli na to, že peníze mají plodnou a úrodnou povahu. Peníze mohou produkovat peníze a jejich oddenky mohou nést ještě více a tak neustále. Pět šilinků dobře vydaných představuje šilinků šest, a dále sedm šilinků a tři pence a tak dál až do sta liber šterlinků. Čím více peněz je, tím více při obratu produkuje, takže užitek roste rychleji a ještě rychleji. Kdo zabije bachyni, zničí tím celé její potomstvo až do tisícího kolena. Kdo promrhá pětišilink, zabijí(!) všechno, co jím mohl vyprodukovat, celé roty liber šterlinků.

Mysli na to, že - jak říká přísloví - dobrý počtář je pánem všech peněženek. Kdo je známý tím, že platí přesně ve slíbenou dobu, ten si může kdykoli vypůjčit peníze, které zrovna jeho přátelé nepotřebují.

³² Tamtéž, str. 195.

³³ Tamtéž, str. 196.

³⁴ Závěrečná pasáž z *Necessary Hints to those that would be rich* z roku 1736. Weber, M.: Metodologie, sociologie a politika. Praha: OIKOYMENH, 1998, str. 197 - 199.

To je občas nanejvýš užitečné. Vedle pile a uměřenosti nic tolik nepřispívá, má-li to mladý muž ve světě někam dotáhnout, jako přesnost a spravedlnost ve všech jeho obchodech. Proto si nikdy nenechávej vypůjčené peníze ani o hodinu déle, než jsi slíbil, aby ti hněv, který to způsobí, neuzavřel peněženku tvého přítele.

Muž, který dbá na svou důvěryhodnost, si musí všimnout i nejbezzvýznamnějších událostí. Úder tvého kladiva, jež tvůj věřitel slyší v pět ráno nebo v osm večer, ho uspokojí na šest měsíců; když tě však uvidí za kulečnickovým stolem, nebo zaslechne tvůj hlas v hostinci v době, kdy bys měl pracovat, tak se ti hned příštího rána připomene o splátku a bude žádat peníze dřív, než je budeš mít k dispozici.

Kromě toho zvětšuje tvůj kredit, když pamatuješ na svoje dluhy, když se projevuješ jako starostlivý a čestný muž.

Chraň se, abys všechno, co máš, pokládal za své vlastnictví a podle toho také žil. Tomuto klamu podléhají mnozí lidé, kteří úvěr mají. Abys tomu zabránil, ved' si přesné účty o svých výdajích i příjmech. Dej si tu námahu, abys dbal na jednotlivosti, neboť to má ten dobrý výsledek: odhalíš, v jak velké sumy narůstají malé výdaje a postřehneš, co se uspořit mohlo a co se v budoucnosti uspořit bude moci...

Ze šesti liber ročně můžeš mít užitek sta liber za předpokladu, že jsi mužem známým svou rozumností a počestností. Kdo denně bez užitku vydává groš, vydává bez užitku šest liber ročně, a to je cena užitku ze sta liber. Kdo denně část svého času promrhá za groš (byť by to bylo jen pár minut), ten počítáme-li den za dnem, ztrácí výsadu zužitkovat sto liber ročně. Kdo zbytečně promrhá čas v hodnotě pěti šilinků, ztrácí pět šilinků a právě tak by mohl pět šilinků vhodit do moře. Kdo ztratí pět šilinků, ten ztrácí nejen tuto sumu, ale i všechno, co by mohl vydělat, kdyby je použil ve své živnosti - což však, když mladý muž dosáhne vyššího věku, naroste ve značnou sumu.

Takto jasně a s definitivní konečnou platností zazněl mocný hlas nového boha „Ducha“ kapitalismu, v době svého mládí, v časech své největší síly. Dalo by se říci, čas jsou peníze, nebo pokud tyto myšlenky nebudeme brát imperativně, ale eticky, dokonce člověk jsou peníze. Jak jinými slovy uvádí Weber základní teze Kürnbergovy kritiky tohoto

Franklinova eseje Amerikamüder (Unavený Amerikou): „*Z dobytka se získává lůj, z člověka peníze.*“³⁵

Morální patos Franklinova eseje dokazuje jeho etickou povahu. Jedná se opravdu o apel na vnější snažení i vnitřní pohnutky jednotlivce, který je povinen usilovat o kontinuální znásobování svého kapitálu jako sebeúčel. Stejně tak je jeho povinností využít ke znásobení svého majetku všech dostupných prostředků, konkrétně kapitálu svých přátel, kterým dokáže disponovat díky své důvěryhodnosti. Nic nesmí zůstat ležet ladem. Nutno poznamenat, že celý proces se musí samozřejmě odehrávat na poli legality. Toto puzení k zisku nesmí zajít za hranice zákona. Je zde bráno jako čisté dobro, je svatou povinností. Zlem je tedy míněna zahálka, znamenající ekonomickou stagnaci. Právě ona zde zmiňovaná etická povaha poslání znásobovat zisk, je tím základním rozdílem oproti prosté hamižnosti, kterou by se na první pohled mohla zdát. Touha po zisku, jako součást „kapitalismu“ existovala od počátku vzniku civilizace v Egyptě, Babylonu, Indii, Číně, antice i středověku, ale zařadit ji do oblasti spadající do duchovních sfér, zabarvit ji tajemnou transcendencí ve snaze pohlit jí celou mysl, vůli i svědomí člověka, to nelze nazvat jinak než etikou zcela novou. Či dokonce úplné obrácení etiky, v tomto případě zejména protestantské, kalvínské askeze. Zisk, jeho násobení a opět nic než snaha o další zisk v kombinaci s co nejpřísnějšími omezeními jakékoli formy eudaimonismu či vůbec hédonismu, to je „duch kapitalismu“ pojmenovaný s biblickým odkazem jako *povolání*.³⁶

Ve světě předkapitalistickém byla práce považována a prožívána jako prostředek k nutnému opatřování potravy, zázemí, obživy. Zbytek času byl tráven oslavou hojnosti, reflexí života, či prostým „nahlížením božího ducha“, meditací, rozjímáním. Éra kapitalismu se díky své povaze, která vyžaduje jakousi vyšší formu nasazení, se však nedokázala obejít bez radikální změny lidského postoje k práci a světu vůbec. Vysoká konkurenceschopnost nutná k prosazení a udržení se podnikatelského subjektu na trhu vyžaduje maximalizaci výkonu. V raných dobách kapitalismu bylo experimentálně vypořádáno, že výrobní články, tedy dělnictvo při různých změnách poměru výplaty k výkonu nemaximalizuje svůj výkon, ale spíše jej udržuje konstantním. Výsledek těchto pokusů, tedy minimalizace platu dělníkům

³⁵ Tamtéž, str. 199.

³⁶ Tamtéž, str. 202.

se stal postupně neudržitelným. Zejména s rozvojem technologií začínal i růst nároků na odbornost a odpovědnost dělnictva. To však vyžadovalo přesně v „Duchu“ kapitalismu postoj k práci jako k povolání, jako k sebeúčelu. To se podle Webera povedlo jen a pouze dlouho trvajícím procesem výchovy.³⁷

³⁷ Tamtéž, str. 211.

4. Fenomén změny

V předchozích kapitolách jsme rozebraly předpoklady pro změnu religiózního zájmu člověka spíše z vnitřní, tedy duchovní a idealistické stránky. Nesmíme však opomenout ani aspekty spadající do oblasti fyzické, materiální.

Nejzjevnějším takovým předpokladem pro zrod prostředí vhodného ke vzniku víry v kapitál se všemi jejími znaky je velmi aktuální fenomén změny. Na něj jako první upozornil Alvin Toffler a s manželkou Heidi Tofflerovou pak rozvíjeli další podrobné analýzy tohoto jevu a v tomto duchu laděné futuristické odhady dalšího vývoje lidstva, a to s nemalým vlivem jak na veřejnost, tak i na vládní složky moci zákonodárné i výkonné.³⁸

Žijeme ve světě, který se mění. Změna a její rychlost, stupňující se geometrickou řadou je snad nejpodstatnějším znakem současnosti. Člověk jako by na tuto zcela novou kontinuální změnu nebyl dosavadním vývojem připraven, ale právě přizpůsobení se této tzv. třetí vlně je pro něj v současnosti nejdůležitějším tématem. Těmito třemi větami by se dal s trochou nadsázky celý odkaz manželů Tofflerových shrnout. Podívejme se ale, jak se k těmto myšlenkám vlastně dostali.

Základním pojmem v této souvislosti je tzv. šok z budoucnosti.³⁹ Jedná se o fenomén otřesu lidské osobnosti pod tlakem aktuálních okolností nového světa superindustriální civilizace, který svým rozsahem a silou vlivu může představovat nebezpečí v globálním měřítku. Tento otřes má hluboké kořeny, které Toffler podrobuje důkladné analýze. Základem je historická reflexe vývoje člověka a jeho způsobu života s důrazem na prostředky obživy. Tento vývoj lidstva sahá hluboko do doby kamenné. Po celou dobu historie jsou však zásadní změny ve struktuře fungování společnosti spíše výjimkou. V podstatě známe jen tři:

1) Neolitickou revoluci, ve které se kočovné kmeny začaly usazovat, a vedle obživy lovem a sběrem objevily zemědělství a chov, což je také doba zrodu civilizace.

³⁸ Toffler, A., Tofflerová, H.: Nová civilizace. Praha: Dokořán, 2001, str. 120.

³⁹ Toffler používá termínu „šok z budoucnosti“ poprvé roku 1965 v článku pro časopis Horizont jako označení stresu a dezorientace, jaké prožívá člověk, který je vystaven příliš mnoha změnám v příliš krátkém čase.

2) Průmyslovou revoluci, která v podstatě otevřela cestu pohodlnějšímu způsobu života nejen elitě, ale i širším vrstvám obyvatelstva. Protože nejtěžší práci po celou dobu historie vykonávanou převážně otroky, ve feudalismu pak nevolníky nahradily během relativně krátkého času stroje.

3) Informační revoluci, která otevřela společnosti celý svět téměř v reálném čase, která stále ještě probíhá a jejíž celkové sociální i ekonomické důsledky doposud vlastně neznáme a můžeme je jen odhadovat.

A právě touto třetí nejdynamičtější proměnou společnosti a předpovědí dalšího vývoje se Toffler zabývá.

Podstatu tohoto historického fenoménu Toffler prezentuje myšlenkou nápaditého společenského myslitele Kennetha Bouldinga, který označuje současnou dobu za zlomový obrat celé existence lidstva. *„Dnešní svět... se liší od světa, do něhož jsem se narodil, jako tehdejší doba od časů Julia Caesara. Od mého narození se toho stalo téměř jako za celou dobu před tím.“*⁴⁰

Tuto myšlenku Toffler doplňuje zajímavým výpočtem. Ten vychází z odhadovaných 50 000 let lidské existence vydělených průměrnou délkou lidského života, odhadnutou na 62 let. Dostáváme výsledek asi 800 lidských generací. Z nich jsme 650 strávili v jeskyních. Teprve posledním sedmdesáti generacím umožňuje písmo komunikovat mezi jednotlivými generacemi. Tištěné slovo známe jen posledních 6 generací. Teprve v posledních čtyřech generacích umíme s jistou přesností měřit čas. Jen v posledních dvou se rozšířilo používání elektrického motoru. A naprostá většina dnešních předmětů každodenní potřeby byla vyvinuta až v nynější osmisté generaci.

Osmistá generace postindustriální společnosti neomylně směřuje k nové době superindustriální. Je to proměna, před kterou se podle Tofflera již nedá uniknout, zaplavuje celý svět a její rychlost se šíří geometrickou řadou. Základním znakem moderního rozvoje společnosti je přechod od primární sféry ke sféře terciární. Dříve nezbytná účast většiny pracující populace v sektoru zemědělství se stala postupem automatizace výroby zcela zbytečnou. Tento trend se později ve značné míře projevil také v sekundární sféře průmyslu, a

⁴⁰ Toffler, A.: Šok z budoucnosti. Práce: Ostrava, 1992, str. 14.

uvolnil tak převážnou část ekonomicky aktivní populace do stále se rozvíjející oblasti služeb dominující sféře terciární.

Důležité je také zkrácení doby nejen mezi novými významnými technickými objevy, ale také mezi objevením nové techniky a jejím masovým využitím. Toffler uvádí celou škálu příkladů, Počínaje pravděpodobně prvním historickým zrychlením dopravy na delší vzdálenosti kolem roku 1600 př. n. l., kdy byl zprovozněn první válečný vůz, konče rozmachem elektrických spotřebičů po 2. světové válce.⁴¹ Růst současného tempa vývoje a uvedení nových technologií do praxe, nejzjevněji asi v oblasti výpočetní techniky a mobilní komunikace, je tak zřejmý, že jej ani není třeba dále rozebírat. Rychlost změn se zvyšuje rok od roku, či dnes by se již snad dalo říci, měsíc od měsíce.

Pohonnou směsí nové civilizace jsou vědomosti, teprve ty správně použité způsobují vývoj společnosti.⁴² Člověk za posledních 10 000 let hromadil cenné poznatky, ale podstatný posun v jejich hromadění nastal až s vynálezem písma. Další velký krok přišel až v 15. století, kdy Gutenberg a další vynalezli knihtisk. Podle neoptimističtějších odhadů se v té době tiskli knihy stejně rychlostí pouhých 1000 knih za rok. O čtyři a půl století později v roce 1950 toto číslo vyskočilo na stonásobek, tedy 100 000 titulů za rok, a to pouze v Evropě. Tento počet trvalo světu zdvojnásobit dalších zhruba deset let. Nedávné globální rozšíření internetu je tedy jen logickým krokem v této geometrické řadě, který představuje snad nepočitatelné množství lidmi zaznamenaných informací přístupných široké veřejnosti.

Z růstu rychlosti toku informací vyplývá zrychlení celkového chodu společnosti, které sebou přináší mnohá úskalí a podezření, že se změna vymyká kontrole. Romanopisec a vědec C. P. Snow zaznamenává: „*Až do tohoto století...*“, píše, „*byly společenské změny tak pomalé, že si jich člověk během celého života nevšiml. Tak tomu již není. Rychlost změny se zvýšila do té míry, že naše představivost s ní již není s to držet krok.*“⁴³ Sociální psycholog Warren Bennis zase tvrdí, že „žádné přehánění, žádná hyperbola, žádné pobouření nemohou být věrohodným odrazem rozsahu a tempa změny... Ve skutečnosti se zdá, že pravdivé je

⁴¹ Tamtéž, str. 20 - 21.

⁴² Tamtéž, str. 22.

⁴³ Tamtéž, str. 18. Jedná se samozřejmě o 20. století.

právě jen přehánění.“⁴⁴ Opravdu je rychlost změny tak vysoká, že ji nedokáže dostihnout ani naše představivost?

Tato radikální tvrzení však Toffler dokazuje reálnými fakty. Například urbanizace. V roce 1850 měla jen čtyři města na celé Zemi alespoň milion obyvatel. Tento počet vzrostl do roku 1960 na 141. Ze statistických průzkumů té doby vyplývá, že počet obyvatel všech měst se zdvojnásobil za 11 let.⁴⁵ Nezadržitelně také stoupá spotřeba energie. Indický atomový vědec Homi Bhabha uvedl studii, z níž vyplývá, že za poslední století člověk spotřeboval polovinu energie spotřebované předtím za celá dvě tisíciletí.⁴⁶

Stejně nápadné je i zrychlení hospodářského růstu postindustriálních zemí. V rozvinutých zemích se celkový objem výroby a služeb zdvojnásobil každých 15 let. Prakticky to znamená, že teenager je v době puberty obklopen dvakrát větším počtem nově vyrobených věcí a nových služeb, než byli jeho rodiče, když se narodil.

V kontextu s těmito materiálními změnami se v podobném tempu mění zvyky, názory a představy milionů lidí po celém světě. Nikdy předtím se tento poměr mezi novým a starým neměnil tak výrazně a tak rychle.⁴⁷

Výstižným přirovnáním vývoje člověka budoucnosti se stala vymyšlená postava, která svého času zaplavila televizi, plakáty, na letištích, nádražích, zápalkách a v časopisech. Mladý muž s diplomatickým kufříkem v ruce se dívá na hodinky a vypadá jako obyčejný obchodník spěchající na další schůzku. Postava, se kterou se mohly ztotožnit miliony lidí. Na zádech mu však vyrůstal ohromný hrb, ze kterého trčel veliký motýlovitý klíč, jakým se natahují mechanické hračky. Spolu s textem vyzýval uspěchané manažery, aby si oddechli a zpomalili. Tento reklamní materiál jako jeden z prvních začal upozorňovat na změnu tempa průměrného života. Je až kupodivu, jak dlouho tento fenomén zůstal opomíjen psychology a sociology. Dokonce i v dnešní době je vnímán jako standard kariéristů, lidí, kteří chtějí „něčeho dosáhnou.“ Jediným nově zaznamenaným jevem se stal celkový kolaps organismu v důsledku přepracování. Jev, po kterém psychiatři předepisují prášky na zklidnění, pobyt

⁴⁴ Tamtéž, str. 18.

⁴⁵ Tamtéž, str. 18.

⁴⁶ Tamtéž, str. 19.

⁴⁷ Tamtéž, str. 19.

v přírodě, nějakou dobu bez stresu. Jednoduchým označením „workholik“ se společnost naučila tuto problematiku „uspěchanců“ přehlížet. Označit ho za zdánlivě vyřešený.⁴⁸

Je to však problém globálnějšího rozsahu, než se na první pohled zdá. Odlišné reakce na zrychlení tempa života mohou být příčinou mnoha jinak nevysvětlitelných konfliktů mezi generacemi, národnostmi či kulturami. Pro každou kulturu je totiž charakteristické určité tempo.

Ukázkovým příkladem střetu mezi dvěma systémy je vyprávění íránského romanopisce a esejisty F. M. Esfandiariho z období před druhou světovou válkou, kdy němečtí inženýři pomáhali v jeho zemi stavět železnici. Íránci a vůbec obyvatelé Blízkého východu mají k vnímání času mnohem laxnější přístup než obyvatelé civilizace euroamerické kultury. Íránským inženýrům dalo tehdy dost práce vysvětlit precizním německým odborníkům, že desetiminutové zpoždění místních dělníků před pracovní dobou je na místní poměry heroickým činem a že dochvilnou pracovní sílu ve zdejším obyvatelstvu prostě nenajdou. Tento konflikt doprovází převážnou část světa od rozšíření průmyslové výroby. Pomalejší rytmus zemědělských oblastí začal dohánět k šílenství obyvatelstvo rychlejších, průmyslových oblastí světa.

Stejně tak starý evropský boj proti symbolům Ameriky, jako je Coca cola či sítě Fast foodů, nepramení z nenávisti k těmto výrobkům, ale je zaměřen proti změně, kterou přinášejí. Lidé, kteří povětšinou protestují instinktivně proti změně jako takové, se v konečném důsledku snaží zabránit hlubokému a trvalému sociologickému vlivu změny tempa života, kterou tyto korporace přinášejí.

Toffler opakovaně poukazuje na nebezpečí všech studií o společenské a psychologické změně, které jsou založeny na obraze člověka žijícího v relativně statické společnosti. Upozorňuje na absenci popisu zásadního rozdílu, který odlišuje lidi minulosti od lidí nastávajících věků. Tento rozdíl pak velmi výstižně shrnuje slovem pomíjivost.

Tento fenomén proniká do základů lidského života. Po většinu doby bylo zvykem narodit se v domě svého otce, většinou i děda, a později v něm zplodit potomky. Stěhování větších skupin obyvatel bývalo spíše nárazovým jevem v důsledku nějaké významné události.

⁴⁸ Tamtéž, str. 25.

Dnes se migrace stala běžnou součástí moderní populace. S prací spojené nároky si vyžadují stěhování z místa na místo, Je normální, pokud člověk mění práci jednou za 2-3 roky. Člověk musí být přizpůsobivý, dynamický a musí se učit novým poznatkům, protože ty, které získal ve škole, již zastarávají a jsou nahrazovány novými. Typický znak tradiční společnosti stálost je nahrazen novým znakem - pomíjivostí. Pokud tedy změníme zaměstnání a s ním i trvalé bydliště, tak ztrácíme kontakty, musíme si zvyknout na nové prostředí. Dochází k determinaci mezilidských vztahů, vztahy dlouhodobé jsou nahrazovány vztahy krátkodobými nebo střednědobými. Toffler zjistil, že spíše ženy lpí na dlouhodobých vztazích a že muži jsou více schopni přizpůsobit se novodobému trendu navazování vztahů na kratší dobu.

Se stěhováním souvisí mobilita jako taková. Extrémní situace, do kterých může tento trend zajít, ukazuje sebevražda amerického, sedmnáctiletého mladíka z Wisconsinu Wiliama Nebela, který se zastřelil poté, co mu jeho otec odebral řidičský průkaz kvůli rychlé jízdě. Do dopisu na rozloučenou napsal: *„Bez řidičského průkazu nemám auto, práci ani společnost. Tak si myslím, že je lepší to skončit rovnou.“*⁴⁹

Pomíjivost se projevuje i v ekonomice, tempo vzniku nových technologií a výrobků mění dosavadní pohled na opravy rozbitých věcí. V tradiční společnosti bylo normální mít věci na celý život, a říci si tedy například: mám na botách „žraloka,“ půjdu a nechám si je opravit a ještě v nich mohu chodit mnoho let. Nyní často nastává situace, kdy oprava je více nákladná než výroba nového předmětu, nebo se změnila trendy a je lepší pořídit si výrobek nový. Trendem je výroba věcí na jedno použití, s obaly na jedno použití. V drtivé většině mizí systematická recyklace výrobků. Půjčování a pronajímání je dalším důkazem proměny společnosti. Touha mít stále něco nového nás vede ke zkracování vztahu mezi jedincem a samotným předmětem. Koneckonců i tvorba módních výstřelků je součástí moderní ekonomiky. Věc, která je dnes přáním všech dětí, o pár měsíců později patří do koše.

Pomíjivosti se přizpůsobuje i architektura. Doba trvání staveb se snižuje ve zběsilém tempu. Budovy dříve stavěné na co možná nejdéle jsou nahrazovány stavbami postavenými co nejrychleji. Celé městské čtvrti mění rok od roku svůj vzhled k nepoznání. V bytech se staví tak, aby byly kdykoli jednoduše přestavitelné, tedy z jednoduchých příček. Aktuální jsou levné a energeticky šetrné ekodomy. Posledním výkřikem alternativní architektury jsou

⁴⁹ Tamtéž, str. 48.

dokonce domy uplácené z hlíny a slámy, které lze opatřit za zlomek ceny v porovnání s možnostmi využití.

Platí to i na poli informací. Vzdělání je dnes pouhým odrazovým můstkem do zaměstnání. A pracující člověk musí pravidelně až do penze prohlubovat své vědomosti v oboru, jinak bývá brzy nahrazen přizpůsobivější konkurencí.

Stejně tak vývoj sociálních subkultur nabírá na rychlosti jak vývoje, tak i samého vzniku a zániku. Nejlépe to demonstrují američtí hippies. Generace dětí květin stihla během deseti let vzniknout, rozdrobit se na takové množství skupin a klanů takové, že je dokázali rozlišit jen zasvěcení, a nakonec až na menšinové výjimky zaniknout asimilací do tradiční konvenční společnosti.

Navzdory tomuto novému tlaku na člověka a všem z něj plynoucím hrozbám nastiňuje Toffler své futuristické vize ve velice světlých barvách a občas se tak dostává až do stínu představ utopických. Spíše však je to jen přirozeným optimismem tohoto autora, který jej nutí k hledání konstruktivních možností a omezování těch destruktivních.

4.1 Spěch

Ne každý však v překotných událostech posledních let spatřuje vývoj k lepšímu, blaženému lidstvu. Není totiž permanentní zrychlování tempa změny a z něj plynoucí pomíjivost jen obyčejným spěchem. V návaznosti na Tofflerův šok z budoucnosti bych rád uvedl o pár dekád starší polemickou esej Ladislava Klímy *Spěch a dnešní lidstvo*,⁵⁰ která koneckonců souvisí i s Weberovým pojetím Ducha kapitalismu a stává se zde jednou z bližších cest k definici víry v kapitál. Přejdeme tím také zpět k hlubším analýzám duchovnějších oblastí skutečnosti oproti předchozí povrchnější, vzhledem k souvislostem však nevyhnutelné materii popisující kapitole.

*„Spěch je rychlé jednání, především z vnitra štvané a nerozumné. Třeba jej odlišovat přesně od rychlosti.“*⁵¹ Takto jednoduše si můžeme vymezit hranice spěchu oproti rychlosti.

⁵⁰ Klíma, L.: *Vteřiny věčnosti. Prózy, listy, eseje, sentence*. Praha: Odeon, 1989, str. 228 - 235.

⁵¹ Tamtéž, str. 228.

Spěch je totiž element nanejvýš obtížný, trapný a zbytečný. Zato rychlost vycházející z ducha, vůle je zde myšlena v tónech elegance, temperamentu až jakési nadřazené dokonalosti. V Klímových očích jako by se zrcadlil Nietzscheho nadčlověk,⁵² pozitivní spěch, tedy onu rychlost připouští jen v případech velkých duchů, osobností výjimečně nadaných, elitních géníů. Zato vystresovaný spěch je tvrdě odsouzen jako největší špatnost. Původcem tohoto kvapu je totiž strach, strach neexistující, či zveličující skutečné strachy drobné. Pozvolna, rozvážně člověk dojde dále než nekoordinovaným chaotickým úprkem, byť by byl rozdíl rychlostí sebevyšší.

„Nízké jest spuštění se rozumu, nízké jest zezvířectění. Nízké je otročení. Spěchající je pouze otrok; svého strachu a jiných nízkých afektů, otrok nerozumu, otrok věci, otrok všedních snah a nízkých potřeb. Neboť výška, neboť volnost spočívá vždy v jistém opovržení životem a smrtí, které si praví: raději trpět škodu, raději zhynout než zapomenout na svou důstojnost, hrdost; „raději zemřít jedem než strachem“ (Alexandr Veliký).“⁵³ Ano, jedná se zde o onu volnost, která při přistoupení člověka - zbabělce, podlehnuvšímu strachu z nicoty, na pravidla spěchu, schází. Hravost šelmy při lovu oproti zběsilému úprku štvané zvěře. Leč zdá se, že bílý, pokrokový, euroamerický člověk v tomto přirovnání hraje spíše roli pronásledovaného stáda než vítězného lva, orlice či kohouta, se kterými se s oblibou ztotožňuje ve své symbolice. „...doznala rozkvětu, dříve ni zdaleka nebyvalého, pod formou horečky pracovitosti, bezúčelně šíleného pádění za nízkými materiálními cíli. Toť nejvýznačnější vlastnost moderního člověka; dostoupila tak monstrosní výše, že zastíňuje vše ostatní, přehlušuje každý jemnější hlas duše, každý záchvěv vyššího mužného snažení. Jak se to stalo, - Evropský člověk ztratil Cíl: Boha, smysl života, vyšší světlo, místo toho zbylo mu jen krédo: edite, bibite, post mortem nulla voluptas.“⁵⁴ Z této sofistikované horečky pracovitosti

⁵² Nietzsche je samozřejmě také velice výstižným kritikem uspěchanosti, například v pojednání O kazatelích smrti, píše: „A též vy, kterým život jest divokou prací a neklidem: zda nejste docela syti života? Zda nejste docela zralí pro kázání smrti? Vy všichni, jimž je po chuti divoká práce a vše rychlé, nové, cizí - špatně snášíte samy sebe, vaše píle je útek a vůle, na sebe samy zapomenouti.“ Nietzsche, F.: Tak pravil Zarathustra. Olomouc: Votobia, 1992, str. 37.

⁵³ Klíma, L.: Vteřiny věčnosti. Prózy, listy, eseje, sentence. Praha: Odeon, 1989, str. 230 - 231.

⁵⁴ Tamtéž, str. 231.

se stala jediná ctnost jejího strůjce. Ostatní ctnosti jako by zemřely spolu s bohem. Nebo vůbec nezemřely a nezemřel ani bůh, všechny tyto síly se jen transformovaly. Propojily se nejen navzájem, ale i s nižšími materiálními potřebami, aby se zjevily s novou nepoznanou intenzitou, koncentrovanější jako syntéza o řád dokonalejší než teze a antiteze každá sama o sobě. Aby mohlo dojít k propojení věci o sobě s věcí pro nás, úsilí o duchovní saturaci s úsilím o saturaci materiální. Pak by se dalo říci, že Klímova další slova: „*Nebylo dosud tak určeného slepého řízení se - kam? Lidstvo neví; běží jen, aby běželo. Ale spláš-li se spřež už jen dvou koní, nekončívá to dobře.*“ mohla by se stát velmi snadnou hádankou. Kam, že řítí se lidstvo, když běží jen, aby běželo? Kamkoli, cíl už se vždy nějaký najde, byť by byl sebenelogičtější. Ostatně vyplývá to z nelogické povahy spěchu samého o sobě. Druhá světová válka je ostatně nezapomenutelným důkazem nejen splašenosti lidstva dvacátého století, ale zejména schopností ducha transformovat se do nečekaných objektů zájmu. Nemluvě o úrodném podhoubí pro růst ducha vlivem materiálního strádání krize 30. let.

Klíma sice svou úvahu ukončuje vyslovením nutnosti katarze katastrofou apokalyptických rozměrů a následného letargického, smrti podobného spánku. Jedině z něj může vyrůst nová kultura - „*klidu, mužnosti, rozumnosti, jasu a smíchu.*“⁵⁵ Ale na druhou stranu již tuto novou kulturu nastiňuje ve vizích a radách, co se dá ještě v současném uspěchaném světě zachránit. Jedná se zejména o prostor pro klid a kontemplaci, *žití sobě* a samozřejmě o onu lehkou hravost v pohybu. Nastiňuje neschopnost člověka odpočívat, cestovat, kritizuje dřinu a neoduševnělost sportu.

Důvodem, kladeným lidstvu jinak velmi pokročivšímu v ovládnutí světa, je absence toho hlavního - páteře. Zůstává otázkou, co bylo myšleno páteří v době předspěchové. Otázka, kterou je však zodpovědět třeba, zní: Nepřinesla věda do světa tolik změn, že k jejich globálnímu uvědomění a pochopení ještě nenachází prostředky? Páteř jakožto orgán podpůrný, tuto funkci zpravidla ztrácí při nedostatečné činnosti své funkce druhé, co by základního komunikačního kanálu. Ten se pravděpodobně v současnosti zběsilým tempem rodí v podobě informační revoluce.⁵⁶ Nová civilizace založená na informačních technologiích,

⁵⁵ Tamtéž, str. 235.

⁵⁶ Tato úvaha je inspirována také Novou civilizací manželů Tofflerových.

se tak možná může stát základem pro novu páteř lidstva, pevnějšího než je současné, bezobratlé.

5. Kapitál

5.1 Na počátku

Kapitál, tedy pomyslná nadhodnota nad přirozenou nutností k přežití, doprovází člověka od počátků jeho civilizovanosti a v podstatě jej odlišuje od divocha, který nic shromažďovat nepotřebuje. Okolní prostředí přírody nabízí vše volně k dispozici, jeho úsilí je odměňováno s minimální časovou prodlevou. Zajímavou metaforu o přechodu člověka od jednoduchého opatřování zdrojů z přirozeného prostředí k obtížnějším, složitějším formám hospodaření ve vyspělejší společnosti, nacházíme již v první kapitole Bible. Ráj symbolizuje jak ideální utopickou společnost, tak i původní divošský život člověka. Ten má zde nadosah veškeré prostředky nutné k životu, dokonce je dostává od Boha darem: „*Bůh také řekl: Hle, dal jsem vám na celé zemi každou bylinu nesoucí semena i každý strom, na němž rostou plody se semeny. To budete mít za pokrm.*“⁵⁷ A pokračuje, však se známým, vážným omezením: „*Hospodin Bůh postavil člověka do zahrady v Edenu, aby ji obdělával a střežil. A Hospodin Bůh člověku přikázal: „Z každého stromu zahrady smíš jíst. Ze stromu poznání dobrého a zlého však nejez. V den, kdy bys z něho pojedl, propadneš smrti.*“⁵⁸ Člověk je zde sycen přirozeně svým okolím bez jakýchkoli obtíží či úsilí, jenže žije v jakési nevědomosti a lidská zvědavost, jak je známo, nezná hranic ani v ráji: „*Žena viděla, že je to strom s plody dobrými k jídlu, lákavý pro oči, strom slibující vševědoucnost. Vzala tedy z jeho plodů a jedla, dala také svému muži, který byl s ní, a on též jedl.*“⁵⁹ Z našeho pohledu na toto podobenství dochází k prvnímu setkání lidí, zajímavé je, že nejprve ženy a poté až i muže, s určitou formou kapitálu. Povolené stromy v ráji symbolizují obživu, vše, co člověk k životu nutně potřebuje, v tomto utopickém prostředí toho dosahuje bez zjevného úsilí. To však člověku nestačí, podvědomě tuší, že strom poznání slibuje vševědoucnost, tedy cestu k informacím, která pak vede k pokroku. Nespokojil se s pouhou obživou, chtěl víc, jako by snad tušil, že

⁵⁷ Gn 1, 29.

⁵⁸ Gn 2, 15 - 17.

⁵⁹ Gn 3, 6.

teprve, když získá víc, než zkonsumuje, vybojuje tím i klid, který pak může využít k získávání a práci s informacemi, tedy opět cestě k pokroku. Že tato cesta neproběhne bez bolesti a utrpení je mu záhy sděleno Hospodínem, který všechny aktéry prvního pokrokového činu okamžitě objeví.⁶⁰

5.2 Člověk člověku

Dříve, než začneme s komentářem k pojmu kapitál na základě myšlenek autora s ním nejspřízněnějším, Karla Marxe, rád bych předložil několik jeho názorových premis. Uvádí je ve své Kritice Hegelovy dialektiky a filozofie vůbec. V této úvaze se opírá o vážný, kritický poměr Feuerbacha k Hegelově dialektice:

„Feuerbachovým velkým činem je:

1. důkaz, že filozofie není nic jiného než náboženství vnesené do myšlenek a v myšlení rozvedené; jiná forma a jiný způsob jsoucna odcizení lidské podstaty; tedy rovněž zasluhuje odsouzení;

2. založení opravdového materialismu a reálné vědy tím, že Feuerbach činí společenský poměr „člověka k člověku“ zároveň i základním principem teorie;

3. že proti negaci negace, které tvrdí, že je absolutním pozitivnem, staví pozitivno, spočívající na sobě samém a založené pozitivně samo na sobě.

Feuerbach vysvětluje Hegelovu dialektiku (a odůvodňuje tím, že vychází z pozitivna, ze smyslově jistého) takto:

Hegel vychází z odcizení (logicky: z nekonečna, z abstraktního obecná) substance, absolutní a fixované abstrakce. - Tj. populárně řečeno: vychází z náboženství a z teologie.

Za druhé: ruší nekonečno, klade skutečné, smyslové, reálné, konečné, zvláštní (filozofie, zrušení náboženství a teologie).

Za třetí: znovu ruší pozitivno, znovu zřizuje abstrakci, nekonečno. Znovuzřízení náboženství a teologie.

⁶⁰ Gn 3, 8 - 24.

Feuerbach pojímá tedy negaci negace jen jako rozpor filozofie se sebou samou, jako filozofii, která afirmuje teologii (transcendenci atd.), když ji předtím popřela, tedy afirmuje ji v protikladu k sobě samé.⁶¹

Marx ve filosofii provádí radikální kroky, ke kterým dobové tendence už nějaký čas směřovaly. Odsuzuje nejen celou filosofii, ale i veškeré myšlení, které jakýmkoli způsobem unáší lidskou podstatu samo do sebe. Filosofie stejně tak jako náboženství odcizuje člověka před člověkem. Existuje jen materiálně, naopak ideálně je jen jeho přenesením do hlavy a přetvořením. Za mnohá léta precizně vybroušený idealismus je transformován do nového konkrétního materialismu. Člověk má být navrácen člověku zaměřením pozornosti na něj jako na součást společenských procesů, tedy zejména práce.

Marx se domníval, že veškeré transcendentní představy byly vytvořeny uměle. Náboženství a filosofii zhodnotil jako odpoutávající pozornost od skutečnosti, od člověka a společnosti. Ale co skutečnost, že náboženství a filosofie vyšla jen a jen z člověka? A co je lidské, náleží člověku. Při dalším rozboru religiozity moderní společnosti se ještě budeme zabývat otázkou, kudy se její zájem začne ubírat, pokud veškerou transcendentní pozornost zaměříme vně, tedy na hmotu.

5.3 Nashromážděná práce

„Kapitál je nashromážděná práce,“⁶² definuje Marx ústřední bod své rozsáhlé práce. Ve svých analýzách se převážně opírá o závěry Adama Smithe považovaného za duchovního otce moderní ekonomie, konkrétně uvádí jeho definici, že kapitál je: „Určité množství nashromážděné práce uložené do zásoby.“ Smith, sv. II, s. 312“⁶³

Jedná se tedy opět o jakousi formu zásoby, která převyšuje to, co zkonsumujeme z důvodu přirozené nutnosti. Automaticky se zde počítá s její co možná nejvýhodnější investicí. Tím z kapitálu získáváme profit čili zisk. Ten je zcela odlišný od mzdy. Podle

⁶¹ Marx, K.: Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844. Praha: Svoboda, 1978, str. 113.

⁶² Marx, K.: Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844. Praha: Svoboda, 1978, str. 23.

⁶³ Tamtéž.

Marxe se tak kapitalista s minimální investicí své energie dostává k zisku přímo úměrnému hodnotě použitého kapitálu. Na druhé straně mzda, tedy odměna člověka, který kapitálem nedisponuje, nemá s poměrem k hodnotě kapitálu co dělat. Kapitalista naopak očekává, že z prodeje díla dělníků získá více, než na kolik ho přijde jejich mzda.⁶⁴ „*Čím větší je lidský podíl na nějakém zboží, tím větší je zisk z mrtvého kapitálu.*“⁶⁵ Zde se dostáváme k původu nadhodnoty, jejímž prostřednictvím kapitalista proletáře vykořisťuje. To je pro něj nanejvýš výhodné, prostřednictvím kapitálu se stává pánem práce: „*Kapitál je tedy moc vlády nad prací a jejími produkty.*“⁶⁶

V celých svých Ekonomicko - filosofických rukopisech z roku 1844 Marx vychází opět s pomocí Smithe z předpokladu, že kapitalista je ovlivňován jakýmsi pudem po zisku.⁶⁷ Ten je svou podstatou velmi podobný Weberově Duchu kapitalismu. Kapitalistovým cílem je tak co možná nejužitečnější použití kapitálu, které však není vždy nejužitečnějším pro společnost.

Poněkud odlišný názor prezentuje Sedláček, který na ekonomii nahlíží také z mravního hlediska, ale na rozdíl od Marxe projevuje poněkud vyšší snahu o objektivitu. Snaží se vyhnout ubírání své práce nějakým apriorně daným směrem. Smith podle něj sice považuje za základní motiv společenských vztahů sebelásku, ale neopomíná ani druhý základní princip laskavé benevolence. „*Smith se vzpírá snahám hledat za vším lidským jednáním jediný vysvětlující princip a namísto toho navrhuje principy dva. Laskavost na jedné straně představuje nejjemnější a nejkrásnější princip, sám o sobě však není dostatečně silný. Není nic špatného na tom smísit laskavost se sebeláskou, na níž Smith nevidí nic hříšného ani opovrženého.*“⁶⁸ O těchto úvahách Marx patrně bohužel nevěděl. Možnost mezilidské laskavosti viděl pouze v utopické beztržní společnosti. Zde ji dokonce považoval za

⁶⁴ Marx čerpá opět ze Smithe, sv. I, s. 97 - 99. Marx, K.: Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844. Praha: Svoboda, 1978, str. 24.

⁶⁵ Marx, K.: Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844. Praha: Svoboda, 1978, str. 26.

⁶⁶ Tamtéž, str. 23.

⁶⁷ Například str. 26.

⁶⁸ Sedláček, T.: Ekonomie dobra a zla. Praha: 65. pole, 2009, str. 166.

samozřejmou, stejně jako spokojenost lidí v rovnostářské společnosti. Tyto naivní premisy tak zavedly jinak precizně zpracovaný reformní proud na pozvolné scestí.

Ale zpět k Marxovým poznatkům, které jsou s to obohatit tuto práci. Tím je zajisté Odcizená práce.⁶⁹ Autor si všímá pozoruhodné záležitosti: „*Dělník se stává tím chudším, čím více bohatství produkuje, čím více nabývá jeho výroba na moci a na objemu. Dělník se stává tím levnějším zbožím, čím více zboží vytváří. Zhodnocováním světa věcí roste přímo úměrně znehodnocování světa lidí.*“⁷⁰ Jedná se o zpředmětnění práce. Produkt získává jakousi moc, která se obrací proti svému původci. Slovy radikálního materialisty: „...*vystupuje proti ní jako nějaká cizí bytost, jako moc nezávislá na výrobcí.*“⁷¹ Že by opět spatřoval světlo světa onen transcendentní duch, který hledá každou vhodnou příležitost při hledání objektů vhodných k jeho transformaci? V tomto duchu se úvaha ubírá dál: „*V určení, že se dělník vztahuje k produktu své práce jako k cizímu předmětu, tkví všechny tyto důsledky.*“⁷² Následuje paralela: „*Čím více člověk vkládá do Boha, tím méně si ponechává sám v sobě. Dělník vkládá svůj život do předmětu; ale pak už život nepatří jemu, nýbrž předmětu.*“⁷³

Boha v tomto případě necháme chvíli na pokoji. Ústřední myšlenkou je výrok, že: *Dělník vkládá svůj život do předmětu.* Věta evokuje až Sartrovo: „*Nikoli my činíme činy, ale činy činí nás.*“ Dělník je pak činěn předmětem, který je mu odcizen. Dostává sice mzdu, ale ta s předmětem i jeho prací vnitřně nesouvisí. Necítí žádnou spojitost. Necítí čin a ten mu to náležitě oplácí. Předmět necítí svého tvůrce. Dělník hyne hladem. Toť kruté chvíle tržního kapitalismu, přeci jen v moderní společnosti se hlady neumírá. Ale odcizení zůstává. Marx nemohl tušit, že dělníkem třetího věku již nebude modrý límeček z továrny, ale límeček bílý z kanceláře. A množství absurdních, zbytečných, odcizených předmětů a informací, které současný člověk vyprodukuje je nevyčísitelné. Obrací se tyto předměty opět proti nám? Ztrácíme pozvolna odcizenými činy existenci? Je jen otázkou času, kdy si duch najde cestu, jak překonat hranici současného odcizení, které zatím bývá převážně jen duševního

⁶⁹ Marx, K.: Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844. Praha: Svoboda, 1978, str. 49 - 61.

⁷⁰ Tamtéž, str. 50.

⁷¹ Tamtéž, str. 50.

⁷² Tamtéž, str. 51.

⁷³ Tamtéž, str. 51.

charakteru? Odcizíme se svým činům natolik, že budeme opět odcizováni na úrovni materiální reálné existenci skrze svou práci? Podle výše zmíněných pravidel, tomu vše nahrává.

6. Nová civilizace

6.1 Kult hmoty

Kult hmoty je aktuálně uznávaným fenoménem ve většině vyspělého světa. Jeho ústředním bodem je stále myšlení *clare et distincte*. To díky němu současné hledání pravdy směřuje k hmotě. Hmota se totiž v tomto všeobecně pomíjivém světě vyznačuje určitým vyšším stupněm stálosti. Věda a její metodologie způsobila tento obrat k hledání jistoty. Ta byla předtím po celou historii vždy hledána převážně v myšlenkách transcendentních. Přes známou nedokonalost smyslového poznání, nástrojů průzkumu reality, došlo k radikální koncentraci pozornosti na rozumové vyhodnocování zkušenosti. Tato kombinace přivádí veškerý zájem k hmotě. Hmota je však jen formou energie.⁷⁴ Vše je tedy energie, která přivádí k životu - do reality vše živé i neživé. Tím se věda přiznává ke své náboženské podstatě. Není žádnou *clare et distincte* pravdou, ale jen formou pojmenování reality. Pojem bůh nahradil pojem energie. Fenomény jsou to velice podobné. Oba jsou původci přirozeného stavu věcí, oba jsou všemocné, nepředvídatelné, je možné se jich obávat. Moderní věda nabízí mnoho hypotetických forem nebezpečí apokalyptické události. Oba jsou podle svých inherentních kauzalit spravedlivé.

Kult hmoty je však prázdný nejen transcendence, ale i osobitosti, je to náboženství odcizenosti. Jediné propojení s věčností nabízí prostřednictvím chemické transformace prvků, předáním genů v evoluční hře nebo zapsáním se v globální paměti lidstva dosažením slávy či známosti. Jinými slovy, snaha o jasnou definici existence nám jen prohloubila její pomíjivou nevyzpytatelnost. Pojdme se teď podívat, jak se v „jasném a ohraničeném“ světě uchytí člověk.

6.2 Homo oeconomicus

⁷⁴ Vychází z teorie relativity. $E=mc^2$

Člověk ekonomický je racionálně a systémově kalkulující a plánovitě hospodařící jedinec, zaměřený primárně na maximalizaci svého individuálního zisku, při snaze o minimální výdej své energie. Jedná se o archetyp moderního člověka, který usiluje o své blaho, prostřednictvím soutěže na trhu práce. Jedná veskrze ve výše zmíněném duchu kapitalismu. Morální maxima však již nehledá čistě v násobení zisku. To je sice jeho podstatou, způsobem žití, ale cíl jeho životního směřování se mění. Je jím na násobení zisku navazující násobení pozitivních prožitků. Jeho snažení je čistě eudaimonické a směřuje až k hédonismu, převážně materiálního charakteru. Oba tyto mody fungování se nachází v přímé souvislosti s kapitálem. Tedy s nashromážděnou prací, která disponuje schopností rozmnožovat sama sebe. Stejně tak vede k naplnění tužeb hédonických. Jejich zprostředkovatelem totiž ve většině případů bývá opět lidská práce. Můžete říct, že vaše cíle jsou poněkud duchovnějšiho charakteru. Ale ať uvedete jakýkoli příklad, vždy v něm při zprostředkování vašeho blaha hraje roli nějaká aktivita, kterou musí zprostředkovat člověk. I při meditaci, tedy materiálně vzato zahálce musí někdo obstarat váš klid na ní, potravu, teplo, světlo. Kocháte se rádi přírodou, do ní se však musíte nějak dostat, musíte se na to dobře obléci, nebudete zde přeci využívat práce, kterou někdo musí vynaložit k obstarání vašeho tepla, ale oděv musí někdo vyrobit. To vše je lidská práce, kterou můžete kumulovat v podobě kapitálu. Jedině tak dokážete vybojovat čas na zastavení, reflexi, rozjímání, kontemplaci. Ta se ze soudobého života poněkud vytratila. Přitom kontempace, Klímovo *žití sobě*,⁷⁵ bylo přitom celou předindustriální část historie nejenže samozřejmostí, ale většinou nauk a náboženství i přísně přikázáno. Přeci jen bez něj člověk trochu ztrácí přehled, uvědomění, kontinuitu a v některých případech je ohroženo i svědomí. K jejímu zprostředkování je v současnosti však potřeba dosáhnout na kapitál v určité výši. Napracovat si do zásoby. Mít moc mít dovoleno(u). Nový člověk tak věří v kapitál a jeho inherentní získávání nejen jako v sebeúčel, tedy povolání, ale i jako prostředek k účelům duchovním, sebezpytujícím. A pokud se snaží této víře vyhnout, je k ní současnou společenskou situací v podstatě nucen. Člověk je tedy už nucen k získávání kapitálu nejen pro účely materiální, ale i duchovní.

Sedláček přičítá vznik homo oeconomicus na základě myšlenek Piera Miniho Descartovi. „*Svou (a)morální stránku získal homo oeconomicus od Epikura, matematizaci a*

⁷⁵ Klíma, L.: Vteřiny věčnosti. Prózy, listy, eseje, sentence. Praha: Odeon, 1989, str. 234.

mechanickou část však nabyt od Reného Descarta. Matematiku považoval za prapřincip všech věcí již řecký filosof Pythagoras (zcela v duchu postmoderní víry, že naše současné pohledy vznikají jen recyklací a kombinací příběhů minulých). Descartovo myšlení se ovšem stalo naprosto klíčovým, ne-li determinujícím, pro metodologii ekonomické vědy.“⁷⁶

Ekonomické principy jsou potomky metod kartesianismu a vědy vůbec. Snaha determinovat vše *clare et distincte* vedla k postupné racionalizaci a mechanizaci všeobecného vnímání světa. Život se stal strojem, jasně definovaným, pevně daným, vypočitatelným. A stejnou cestou se vydala i determinace projevů života, s korunou v podobě člověka a lidské společnosti. Že však tato definitivnost racionality vycházela v podstatě jen sama ze sebe, že byla jen dobově vhodná, uvěřitelná, přesvědčivá, jsme již uvedli v kapitolách Mýticko-filosofický cyklus a Bůh je mrtev, ať žije bůh. Teď se však vydáme pátrat po původu nedostatků, které způsobily, že z myšlenkové a vůbec životní strategie *clare et distincte*, nevznikla společnost s vlastnostmi totožnými s tímto principem. Naopak události 20. století až po současnou ekonomickou krizi napovídají, že společnost disponuje stále větším množstvím překvapení a její předvídatelnost a ohraničitelnost spíše klesá. Slovy autora, který se tímto tématem hluboce zabýval Ericha Fromma: „*Proč se velký příslib nesplnil?*“⁷⁷

Jedná se o příslib neomezeného pokroku. Tedy jen další mýtus o novém ráji. Ten však byl pohonem největšího rozvoje člověka v historii. Fromm stejně jako má práce upozorňuje skrze netradiční pohledy na nejrůznější formy víry. Vize nového Města pokroku nahradila středověkou vizi „Města božího.“ Lidská společnost je však novou vírou nemocná. Zde si Fromm půjčuje od Marxe motiv odcizení a dále jej rozvádí. Člověku je dána možnost volby mezi modem být a mít. A právě dnes převažující mód mít člověka odcizuje samému bytí. Člověk již není to, co je, nýbrž co má, a jelikož nemůže mít všechno, nemůže také být úplně šťastný. Tento proces ve snaze štěstí dosáhnout zákonitě vede k upínání se k radikálnímu hédonismu. Ten však postrádá finální cíl, a tak vede jen ke zvyšování své vlastní intenzity.

⁷⁶ Sedláček, T.: *Ekonomie dobra a zla*. Praha: 65. pole, 2009, str. 141 - 142.

⁷⁷ Fromm, E.: *Mít nebo být?* Praha: Naše vojsko, 1992, str. 10.

Za těmito závěry stojí Frommova mnoholetá systematická práce. Na jejím základě prohlašuje: „*osudem člověka je jeho charakter.*“⁷⁸ Ten vzápětí důsledně analyzuje. Základním rozlišením je orientace produktivní a neproduktivní. Ta pasivnější z nich se pak dělí na receptivní, vykořisťovatelskou a tržní. Všechny se vyznačují určitým specifickým způsobem hledání spokojenosti ve světě. Zástupci neproduktivní orientace však také svým snažením různými způsoby odpoutávají pozornost sami od sebe. Důraz je zde kladen na nejnovější a aktuálně nejrozšířenější orientaci tržní. Jejím základním znakem je považování všeho, včetně sama sebe za zboží.⁷⁹ Její zástupci jsou v podstatě přímo z rodu homo oeconomicus. „*Takové typy vypěstoval svobodný trh, jaký se vyvinul v 18. a 19. století v podmínkách svobodné soutěže.*“⁸⁰ Zde Fromm opět nepopře svou návaznost na Marxe prohlášením, že tímto způsobem byl dostupný svět jaksi rozebrán, přerozdělen. Vykořisťovatelské typy se dostaly dopředu. Dnes je již situace o mnoho složitější a základ úspěchu tkví spíše ve schopnosti „*hrát očekávanou roli,*“⁸¹ na jevištích velkých podniků převážně nadnárodního charakteru.

Cílem je tedy orientace produktivní. Jedná se o „*typ charakteru, jehož cílem je zrání a rozvinutí všech možností člověka, přičemž je tomuto cíli podřízena všechna ostatní činnost.*“⁸² Smysl i způsob Frommova poselství spočívají ve hledání možností a snaze o výchovu a terapii člověka a skrze něj i celého lidstva. Proto také podotýká, že: „*Produktivnost je způsob chování, který může mít každý člověk, pokud jeho myšlení a cítění není zmrzačeno.*“⁸³ Produktivnost se nerovná aktivitě, ta je zde přirovnávána k hypnóze, člověk při ní není pasivní, ale ani produktivní. Při vzpomínce na současné masové způsoby výroby i prostředkování služeb je paralela k hypnóze na místě možná i ve větší míře než za života jejího autora.

⁷⁸ Fromm, E.: Člověk a psychoanalýza. Praha: Svoboda, 1967, str. 49.

⁷⁹ Tamtéž, str. 59.

⁸⁰ Tamtéž, str. 68.

⁸¹ Tamtéž, str. 69.

⁸² Tamtéž, str. 69.

⁸³ Tamtéž, str. 71.

Frommův odkaz by tedy mohl být tento: Člověk dokáže vzkvétat, jen pokud má možnost, být produktivní. Tuto příležitost nabízela jak pozdně středověká Obec boží, tak i porenezanční Obec pokroku, protože měly transcendentní vizi, za kterou mohli lidé směřovat. Obec pokroku se však odklonila od snahy dobra pro člověka ke snaze o dobro systému, tím započala stavba Babylonské věže, které je prorokováno zhroudit se na své tvůrce. Jedinou alternativou chaosu je syntéza dvou původních obcí v novou Obec bytí.⁸⁴ V ní se člověku může vrátit vize a „*všechny formy produktivní lásky*“ - „*péče, odpovědnost, úcta a porozumění*.“⁸⁵ Těmito poetickými slovy bych chtěl mimo jejich poselství i ukončit celou tuto práci, protože právě Erich Fromm nejenže svým způsobem reflektuje lidskou orientaci na být, tedy v jiné terminologii víru v kapitál, ale zároveň i nachází recept na její překonání, byť idealistický v nejvyšší možné míře. Nu což, vždyť i tatíček Masaryk prohlásil o moderním člověku, že je *polovičatý, nehotový*.⁸⁶

⁸⁴ Fromm, E.: Mít nebo být? Praha: Naše vojsko, 1992, str. 155.

⁸⁵ Fromm, E.: Člověk a psychoanalýza. Praha: Svoboda, 1967, str. 81.

⁸⁶ Masaryk, T. G.: Moderní člověk a náboženství. Příznaky doby přechodní.

Závěr

Když píši tyto řádky a vůbec při tvorbě celé práce jsem se nemohl ubránit určitým rozpakům. Téma je v rámci bakalářské práce poněkud obšírné. Jeho precizní zpracování by podle mých pocitů vyžadovalo mnohé roky, ba i desetiletí intenzivního vědeckého bádání. Přesto však necítím, že by to byla práce zbytečná, zbrklá či chaotická. V dané oblasti jsem dospěl k určitým objevům i závěrům, které pevně podpořily předpoklady uvedené v úvodu. Nalezl jsem dostatek na sobě navzájem nezávislých autorů se širokým polem působnosti, kteří se podobnými otázkami zabývali a zabývají již po několik století. V jejich myšlenkách jsem odhalil několik podstatných závěrů podporujících mé odpovědi na otázky kladené v počátcích práce.

Závěrem práce je tedy ustanovení oddělení hmoty od ducha a následný obrat člověka od ducha k hmotě za nejvýznamnější fenomén historie. Domnívám se však, že je v nejvyšším zájmu člověka, byť jen jako přírodního jevu, tyto dvě zcela uměle vytvořené říše, opět propojit a zejména pak vyvážit. Není cílem této úvahy, ubírat na významu a přínosu nových objevů. Nechci zde polemizovat o pozitivních a negativních důsledcích pokroku. Bylo jich nutno. Leč jejich cíl nebyl splněn, neučinily člověka šťastnějším. Teď je však třeba to, co bůh spojil, nerozdělovat. Byť by tato harmonie měla být první a zlomovou v historii.

Seznam použité literatury

Prameny

- Bataille, G.: Prokletá část. Teorie náboženství. Praha: Herrmann & synové, 1998, 310 s.
- Bey, H.: Dočasná autonomní zóna. Praha: Tranzit, 2004. 86 s. ISBN 80-903452-1-2.
- Bondy, E.: O globalizaci. Brno: L. Marek, 2005. 152 s. ISBN 80-86263-60-6.
- Bible. Písmo svaté starého a nového zákona. Ekumenický překlad. Praha: Ekumenická rada církví, 1984. 987 s.
- Fromm, E.: Mít nebo být? Praha: Naše vojsko, 1992. 170 s. ISBN 80-206-0181-3.
- Fromm, E.: Člověk a psychoanalýza. Praha: Svoboda, 1967. 212 s.
- Galbraith, J. K.: Společnost hojnosti. Praha: Svoboda, 1967. 335 s.
- Chomsky, N.: Hegemonie nebo přežití. Praha: Mladá fronta, 2006. 344 s. ISBN 80-204-1351-0.
- Chomsky, N.: Intervence. Praha: Knižní klub, 2008. 213 s. ISBN 978-80-242-2143-4.
- Chomsky, N.: Moc a teror. Praha: Nakladatelství Mezera, 2007. 158 s. ISBN 987-80-903259-0-6.
- Klíma, L.: Vteřiny věčnosti. Praha: Odeon, 1989. 290 s. ISBN 80-207-0216-4.
- Marx, K.: Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844. Praha: Svoboda, 1978. 195 s.
- Nietzsche, F.: Antikrist. Olomouc: Votobia, 1995. 207 s. ISBN 80-900614-7-8.
- Nietzsche, F.: Mimo dobro a zlo. Praha: Aurora, 1998. 210 s.
- Nietzsche, F.: Soumrak model čili kterak se filosofuje kladivem. Praha: Kawana, 1993.
- Nietzsche, F.: Tak pravil Zarathustra. Olomouc: Votobia, 1992. 301 s. ISBN 80-85619-28-8.
- Sedláček, T.: Ekonomie dobra a zla. Praha: 65. pole, 2009. 270 s. ISBN 978-80-903944-3-8.
- Smith, A.: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1958. 572 s.
- Soto, H.: Mystérium kapitálu. Proč kapitalismus triumfuje na západě a selhává všude jinde na světě. Praha: Rybka Publisher, 2007. 252 s. ISBN 978-80-87067-20-7.
- Toffler, A., Tofflerová H.: Nová civilizace. Praha: Dokořán, 2001. 125 s. ISBN 80-86569-00-4.

Toffler, A.: Šok z budoucnosti. Praha: Práce, 1992. 284 s. ISBN 80-208-0160-X.

Weber, M.: Metodologie, sociologie a politika. Praha: Oikomene, 1998. 354 s. ISBN 80-86005-48-8.

Sekundární literatura

Störig, J.: Malé dějiny filozofie. Praha: Zvon, 1992. 559 s. ISBN 80-7113-058-3.

Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2005. 174 s. ISBN 80-86898-33-4.

Užité encyklopedie a slovníky

Kolektiv autorů: Filosofický slovník. Olomouc: Olomouc, 2002. 463 s. ISBN 80-7182-064-4.

Summary

Víra v kapitál

Belief in Capital

Jan Sirotek

The work describes the last changes in a society which lead to the new phenomena of adoration of capital and hedonism. The space of researching is in the both substances of the world, a matter as well as a spirit. The work searches the ways of jointing of this two completely artificially divided universe to the new harmony.